

Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts

Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 147. dzimšanas dienas atceres

starptautiskā zinātniskā konference

VALODA SABIEDRĪBĀ

International Scientific Conference

LANGUAGE IN SOCIETY

to commemorate the 147th anniversary of the academician Jānis Endzelīns

TĒZES

ABSTRACTS

2020. gada 20.–21. februāris

20–21 February, 2020

Rīga

Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 147. dzimšanas dienas atceres starptautiskā zinātniskā konference „Valoda sabiedrībā”. Tēzes. / International Scientific Conference „Language in Society” to commemorate the 147th anniversary of the academician Janis Endzelins. Abstracts. Lit. red. / Eds.: Dite Liepa (latv. val.); Dace Strelēvica-Ošiņa (angļu val.); Regīna Kvašīte (liet. val.); Nadežda Kopoloveca (krievu val.). Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2020, 76 lpp.

Konferenci organizē / Conference is organized by

Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts /
Latvian Language Institute of the University of Latvia

**Konferences zinātniskā un rīcības komiteja /
Conference Scientific and Organizing Committee**

Dr. habil. philol. Ina Druviete
Dr. philol. Dite Liepa
Dr. philol. Dace Strelēvica-Ošiņa
Bc. philol. Zenta Liepa
Dr. philol. Regīna Kvašīte
Dr. habil. philol. Ilga Jansone
Mg. paed. Gunita Arnava
Mg. hum. Marita Silkāne
Mg. hum. Kristīne Mežapuķe

**Programma skatāma LU LaVI mājaslapā /
The programme is available at the homepage of LLI, UL**

<http://www.lulavi.lv/konferences>

ISBN 978-9934-580-04-8

© Latvijas Universitāte, 2020
© LU Latviešu valodas institūts, 2020
© Autoru redakcijā / Edited by authors

SATURS

Laimute BALODE. Ieskats izzudušajos latviešu uzvārdos.....	5
Uldis Ivars Jānis BALODIS. Lībiešu valodas mācīšana: apsvērumi pedagoģisku materiālu izveidē	7
Māris BALTIŅŠ. Terminoloģijas vārdnīcu un cita veida terminoloģijas resursu inventarizācija: iecere un problēmjautājumi	9
Raivis BIČEVSKIS. Dabas valoda? Cilvēka valoda? Esamības valoda? Kas runā valodā? Valoda Herdera un Heidegera filozofijā.....	13
Jana BUTĀNE-ZARJUTA. Daugavpils jauniešu komunikatīvā antroponīmija: runas situāciju raksturojums	15
Milda DAILIDENAITE. Trešās personas pavēles lībiešu un latviešu valodā	17
Dens DIMIŅŠ, Dace STRELĒVICA-OŠIŅA. „Nē nu jā”: gramatiskā polaritāte un lietotāju attieksme	19
Ina DRUVIETE. Lingvistiskie pētījumi valodas un sabiedrības mijiedarbības aspektā	21
Valts ERNŠTREITS, Gunta KĻAVA. Lībiešu valoda lībiešu vēsturiskajā teritorijā: problēmas un iespējas.....	24
Jūlija GABRANOVA. Daudzvalodības atspoguļojums Latvijas baltkrievu periodiskajā literatūrā (1920–1930)	26
Mirosław JANKOWIAK. Belarusian Dialects in Latvia: History, Present Day, Future Perspectives	28
Santa JĒRĀNE. „Latviešu literārās valodas vārdnīca”: atsauces un atsauksmes	30
Indra KARAPETJANA, Gunta ROZIŅA. Voicing Social Reality through the Conceptual Metaphor	33
Igors KOŠKINS. Aizguvumu sekundārā semantizēšanās kontaktvalodu ietekmē (etniski sociālais faktors).....	35
Regīna KVAŠĪTE. Latviešu un lietuviešu humanitāro zinātņu terminogrāfija (1900–2019)	37

Sintija ĶAUKĪTE. Grafisko līdzekļu lietojums virtuālajā saziņā.....	41
Dite LIEPA. Valsts prezidenta runas – sabiedrības diskusiju temats.....	44
Aleksandra ĻAUČUKA. Deficīta izpausmes frazeoloģijas tulkojumos no franču valodas latviešu valodā.....	47
Elena NIKOLAENKO. On Conceptualizing Excessive Action through the SHOWER Metaphor in English.....	49
Малгожата ОСТРУВКА, Эва ГОЛЯХОВСКА. Польский язык старшего поколения поляков в Латвии: сопоставительное исследование двух диалектов.....	51
Solvita POŠEIKO. Lingvistiskās ainavas izpētes virzieni pasaulē un to atblāzma Latvijā.....	54
Vija POŽARNOVA. Latviešu valoda tīmeklī – novērojumi, tendences un prognozes.....	56
Alma RAGAUSKAITĒ. Kai kurie XVII amžiaus kėdainiečių asmenvardžių darybos polinkiai.....	58
Beatrise REIDZĀNE. Ortogrāfijas problēmas tautasdziesmu publicējumos.....	60
Līga ROMĀNE-KALNIŅA. ‘We are Estonians, Latvians, Lithuanians’: Pronouns as Indices of (Supra)national and Individual Identities in Presidential Rhetoric of the Baltic States.....	62
Māra RUBENE. „Brālīti balto!” Pārdomu drumslas valodas pilnības jautājumā.....	64
Ingēra TOMME-JUKĒVICA. Pirmsskolas vecuma minoritāšu bērnu latviešu valoda: ieskats dažos pētījuma rezultātos.....	66
Silārdis TOTS. Trīs brāļi – „Tas Jauns Testaments” (1685), 1686. gada dienvidigauņu Jaunā Derība un „Ta Swehta Grahmata” (1694).....	68
Jolanta VASKELIENĒ, Greta GIRDVILYTĒ. Terminai su šaknimi <i>saul-</i>	71
Vuk VUKOTIĆ. Modernity in the Virtual Sphere: Monolingual Ideologies and the Language Expert.....	74

Laimute BALODE

(LU Latviešu valodas institūts; Helsinku Universitāte)

IESKATS IZZUDUŠAJOS LATVIEŠU UZVĀRDOS

Referāta mērķis – parādīt latviešu uzvārdus, kas pagājušā gadsimta sākumā vēl ir reģistrēti, bet mūsdienās vairs nav sastopami. Antroponimiskais materiāls balstīts uz arhīvu datiem – galvenokārt 1935. g. tautas skaitīšanas sarakstiem, kas publicēti 2019. g. (LUAM II), un uz Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes Latvijas iedzīvotāju reģistra datiem (2017). Starp izzudušajiem ir ne tikai pejoratīvas semantikas uzvārdi, kuru nomaiņa *a priori* būtu sagaidāma un pamatojama (piemēram, *Murmulis*, *Mangotājs*, *Pintīķis*, *Džerājs*, *Tumsiņš*, *Pusčūcis (sic)*, *Vērškejā*), bet arī neitrālas un pat pozitīvas nozīmes antroponīmi (piemēram, *Sirmgalvis*, *Daiļacis*, *Taisnais*, *Zeltlieta*, *Rožumežs*, *Zvaigžņkalns*). Nav vairs reģistrēti arī tādi uzvārdi, ko sākotnēji varētu saukt par eifēmismiem (piemēram, *Alutiņš*, *Miežšabralis* ‘dzērājs’). Ir izzuduši vairāki uzvārdi, kam pamatā ir amatu un profesiju nosaukumi (piemēram, *Kannesis*, *Kramnieks*, *Riebejs*, *Bečkers*), kā arī etnonimiskas izcelsmes uzvārdi (*Polleitis* < *polis* + *leitis*). Bieži starp izzudušajiem pamanāmi arī no citiem personvārdiem darinātie uzvārdi (piemēram, *Bišjānis*, *Sarkanjānis*, *Dižpēteris*, *Kalnāspars*, *Anskelāviņš*, *Frickarlis (sic)*). Daudzi no izzudušajiem antroponīmiem ir dažādas pirmatnīgās semantikas saliktoņuzvārdi (*Laukbraucejs*, *Kalnabalķēts*, *Rīgasputnis*, *Rubeņgailis*, *Zaķrags*), tostarp arī ļoti gari (13 vai 14 burtu) uzvārdi, kas, iespējams, bija neērti ikdienas lietošanā (piemēram, *Audžspiedurs*, *Lankasjekulis*, *Silakerankalis*). Uzvārdi, kas darināti no apvidvārdu leksēmām, arī nav visi saglabājušies: *Alksna* < izl. ‘alksnājs’, *Alks* < izl. ‘alksnis’, *Apīlis* < izl. ‘rudeni dzimušais jērs’, *Drupals*, *Drupala* < izl. ‘drupata’, *Lepaļš* < izl. *lepecis* ‘pļāpa’ (?), *Muriks* < izl. *murika* ‘lācene’, *Vidžirkte* < izl. ‘vīgrieze’ (mūsdienās ir zināms variants *Vidžirkste*). Arī uzvārdi, kas varētu radīt pārpratumus, tikuši izskausti, piemēram: *Čura* < *čura* latv. izl. ‘čurkste’, arī ‘bezdelīga’, *čūra* ‘avotaina vieta’, *Miskaktiņš* < *Misa* +

kaktiņš. Starp mūsdienu uzvārdu reģistrā nekonstatētiem uzvārdiem ir daudzi arī citvalodu cilmes uzvārdi (piemēram, *Altfūsis*, *Altfuss* < vāc., *Ausbergs* < vāc., *Binģers* < vāc., *Blicis* < vāc., *Brandenbrüders* < vāc., *Strunkšteins* < vāc.; *Daņa* < kr. *Даня* < *Данула*; *Abolevičs* < liet., *Balbarišķis* < liet., *Biržēns* < liet., *Biskaičs* < liet., *Peilis* < liet.), kā arī hibrīd-uzvārdi (piemēram, *Grimvalks*, *Jeigsons*, *Pēterbergs*).

Referātā analizēti arī iespējamie attiecīgo uzvārdu izzušanas iemesli: miruši attiecīgā uzvārda īpašnieki – dzimtas pārstāvji; ģimenē bijušas tikai meitas, kas apprecoties uzvārdu mainījušas; uzvārds ticis mainīts nevēlamās konotācijas dēļ; uzvārda īpašnieki izsūtīti vai emigrējuši no Latvijas. Vēl viens no attiecīgā uzvārda izzušanas iemesliem – laika gaitā mainīta forma, piemēram, *Pavārds* – mūsdienās ir *Pavards*, *Mēslītis* – mūsdienās *Meslīts*, *Ūbulis* – mūsdienās tikai *Ūbelis*. Visi bez izņēmuma izzudušie uzvārdi jau 1935. gadā bijuši reti.

Avoti un literatūra

LUAM II – Mežs, Ilmārs; Stafecka, Anna; Siliņa-Piņķe, Renāte; Kovaļevska, Otilija. *Latviešu uzvārdi arhīvu materiālos: Kurzeme, Zemgale, Selija*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, I–II d., 2019.

СТАЛТМАНЕ – Сталтмане, Велта. *Материалы для словаря латышских фамилий / Materiāli latviešu uzvārdu vārdnīcai* (manuskripts krievu valodā, 1120 lpp.).

Uldis Ivars Jānis BALODIS

(*LU Lībiešu institūts*)

LĪBIEŠU VALODAS MĀCĪŠANA: APSVĒRUMI PEDAGOĢISKU MATERIĀLU IZVEIDĒ

Izstrādājot mācību materiālus valodām ar lielāku runātāju skaitu, apsvērumi ir dažādi. Tie daļēji balstās uz šo materiālu iecerēto auditoriju, daļēji uz iespējamo studentu vajadzībām un vēlmēm. Taču kādi ir apsvērumi, izstrādājot šādus materiālus valodai ar krietni mazāku runātāju skaitu, kā, piemēram, lībiešu valodai? Meklējot atbildi uz šo jautājumu, nepieciešams apzināt pašreizējo lībiešu valodas runātāju skaitu un šo runātāju lībiešu valodas prasmes līmeni, kā arī apskatīt citu līdzīgu kopienu pieredzi, izstrādājot mācību materiālus valodām ar mazu runātāju skaitu. Lībiešiem un lībiešu valodai ir priekšroka jaunu valodas mācību materiālu izveidei, jo jau patlaban pastāv vairāki internetā pieejami valodas rīki, kurus izveidojuši LU Lībiešu institūta un Tartu Universitātes valodnieki un kuri ir piemēroti lībiešu valodas apguves atbalstam un veicināšanai. Svarīgākie ir Lībiešu-igauņu-latviešu valodas vārdnīca (13 000 šķirķļu), lībiešu valodas leksikas datubāze, morfoloģijas datubāze un korpusi. Patlaban arī tiek pētīta un rakstīta internetā pieejama lībiešu valodas gramatika. Šie rīki dod valodas studentiem plašas iespējas padziļināt, kā arī paplašināt savas lībiešu valodas zināšanas, taču pašlaik vēl trūkst mūsdienīgas mācību grāmatas un citu līdzīgu materiālu, lai studentiem būtu iespējams iemācīties ne vien lībiešu valodas pamatus, bet arī sasniegt – ar iepriekšminēto rīku palīdzību – augstāku un attīstītāku lībiešu valodas prasmi. Šī raksta autoram ir pieredze, pētot citas valodas ar mazu runātāju skaitu (galvenokārt Ziemeļamerikā). Referātā paredzēts dalīties ar pieredzi šajā jomā, kā arī iepazīstināt ar iespējamiem virzieniem lībiešu valodas mācību materiālu izveidē, ko līdzīgos apstākļos lībiešu valodai un kopienai spēj sniegt citu valodu pieredze. Ilgu laiku Latvijā nebija nevienas iestādes, kuras galvenā atbildība būtu lībiešu valodas kopšana,

attīstība vai runātāju skaita palielināšana. Patlaban šīs funkcijas veic LU Lībiešu institūts ar savu plašo pētniecisko pieredzi un tuvu saikni ar citiem Ziemeļvalstu un Baltijas valstu Baltijas jūras somu valodu pētniekiem. Referāts sniegs ieskatu šajos jautājumos – lībiešu valodas runātāju skaita un prasmes apzināšanā, lībiešu valodas mācību materiālu auditorijā un šo materiālu struktūrā –, kā arī iepazīstinās ar citu līdzīgu kopienu pieredzi, veidojot šādus materiālus. Lībiešu valoda šobrīd atrodas izšķirošās krustcelēs, kad runātāju skaita paaugstināšana ir nepieciešama, lai nodrošinātu tās ilgspēju un izdzīvošanu ne vien nākamajos gados, bet arī gadsimtos.

Māris BALTIŅŠ

(*Valsts valodas centrs*)

TERMINOLOĢIJAS VĀRDNĪCU UN CITA VEIDA TERMINOLOĢIJAS RESURSU INVENTARIZĀCIJA: IECERE UN PROBLĒMJAUTĀJUMI

Lietojot jēdzienu visplašākajā nozīmē, par *nozāres terminoloģijas resursiem* uzskatāmi jebkāda veida, formas un satura informācijas avoti, kas ir noderīgi nozares terminu sistēmas un nozarē lietotās terminoloģijas precīzai izpratnei (Baltiņš 2008). Tādējādi tajos ietilpst gan nozaru terminu vārdnīcas, enciklopēdiski izdevumi, zinātniski raksti, mācību literatūra, rokasgrāmatas un cita veida iespieddarbi, gan datubāzes vai cita veida elektroniskas publikācijas, kurās atrodamas ziņas par nozarē lietotajiem terminiem. Nedaudz sašaurinot jēdziena tvērumu, šo apzīmējumu mēdz attiecināt galvenokārt uz publiski pieejamiem iespieddarbiem, kas anotēti bibliogrāfiskos rādītājos, neiekļaujot tā dēvēto pelēko (nekonvencionālo) literatūru un zinātniskās vai akadēmiskās kvalifikācijas darbus.

Plašāka šo resursu apzināšana līdz šim galvenokārt notikusi, veidojot analītiskus pārskatus par iznākušajām vārdnīcām (Zemzare 1961; Čakule 1969; Latvijā izdotās 1995; Vārdnīcu izstrāde 2012). Tulkošanas un terminoloģijas centrā 2007. gadā tapa īpašs pētījums par terminoloģisko resursu kvalitāti un pieejamību (Latviešu valodas terminoloģijas 2007), tomēr aprakstā ietvertās informācijas daudzums katrā gadījumā ir atšķirīgs. Līdz ar to esošo pārskatu lietotājiem nereti nav iespējams iegūt pilnīgu priekšstatu par konkrēto terminu kolekciju. Visos gadījumos ir pietiekami skaidri norādīts valodu sastatījums, bet raksturojumā trūkst ziņu par vārdnīcas mērķi (iepazīstināt latviešu valodas pratēju ar apzīmējumiem svešvalodās, dot latviskos ekvivalentus dominējošās kontaktvalodas terminiem), terminu kārtojumu (alfabētiski vai tematiski) un konkrētu šķirķļu izveide principiem

(tieša vai apvērsta vārdu kārtība vārdkopterminiem, ligzdu principa izmantošana u. c.). It īpaši atšķiras aprakstos ietvertu metadatu apjoms (norādes par resursa veidošanā izmantotajiem avotiem, piesaistītajiem konsultantiem, krustenisku atsauču, piezīmju un komentāru esamība vai neesamība u. c.), parasti trūkst arī norāžu, vai vārdnīcas recenzētas vai citādi vērtētas (piemēram, vai saņemts Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisijas apstiprinājums).

Viss minētais liecina par metodiska rakstura atšķirībām, kuras būtu risināmas, izveidojot vienotu apraksta modeli. Rakstot bez tuvāka skaidrojuma, var spriest, ka 1922. gadā iznākušais Izglītības ministrijas Terminoloģijas komisijas paveiktā apkopojums (Zinātniskās terminoloģijas vārdnīca 1922) un Augusta Malvesa tehniskā vārdnīca (Malvess 1931) ir terminoloģiskas vārdnīcas, bet tas sniedz visai aptuvenu priekšstatu par šiem izdevumiem. Pirmo no abām varētu uzlūkot kā 20 dažāda apjoma terminu biļetenu visai mehānisku apkopojumu ar pavisam 8398 šķirklēm praktiski bez papildu informācijas, turpretim A. Malvesa grāmata ir tematiski kārtota vārdnīca (visu materiālu grupējot trīs lielās nodaļās, proti, būvvielas, būvdarbi un konstrukcijas, un tad visu iedalot sīkāk), kurā atrodami visi apzinātie apzīmējuma varianti. Šo izdevumu papildina daudzi zīmējumi (it īpaši daļā par konstrukcijām) un alfabētiski rādītāji latviešu, krievu un vācu valodā.

Meklējot paraugus, par tādu varētu kalpot 2008. gadā izdotais lietuviešu terminoloģijas vārdnīcu bibliogrāfiskais rādītājs (Gaivenytė-Butler 2008), kaut gan arī tajā apraksti nav veidoti gluži pēc viena parauga. Vienlaikus arī šāda parauga meklēšana liek uzdot vairākus papildu jautājumus, lai vienotos par to, kādi izdevumi šādā rādītājā iekļaujami un kādi – ne. Tas visbiežāk attiecināms uz daudzvalodu augu vai dzīvnieku sugu rādītājiem (noteicējiem), kā arī uz dažām enciklopēdiskām, pareizrakstības un sarunu vārdnīcām. Plaši pazīstamā 1881. gada Krišjāņa Valdemāra rosinātā daudzvalodu jūrnieku vārdnīca (Jūrnieku vārdnīca 1881) pamatā ir sarunu vārdnīca (jūrniekiem noderīgas frāzes, no kurām katrai piešķirts numurs vieglākai saziņai), kurā iekļauts arī nozares terminu tematisks apkopojums. Tīri terminoloģiska ir IV nodaļa ar 241 galveno tirdzniecības preču un to grupu nosaukumiem 10 valodās, kas kārtoti alfabētiski pēc krievu terminiem, bet nozīmīga ir arī V (263 komandas un pamatinformācija par

kuģošanu) un IX nodaļā ietvertā informācija (30 svarīgākie kuģa uzbūves elementi ar detalizētu apakšiedalījumu).

Rādītāja tvēruma ierobežošana vienīgi ar atsevišķos izdevumos (grāmatās vai brošūrās) publicētiem terminoloģijas resursiem būtiski sašaurina skatījumu uz terminrades procesu kopumā. Laikā līdz 1950. gadam klajā nācis vismaz 31 atsevišķi izdots terminu krājums, kam būtu jāpievieno vēl vismaz „Lauksaimniecības leksikons” (1936) un nepabeigtā „Tautsaimniecības vārdnīca” (1944), kā arī Paula Keislera rokasgrāmatas (Keußler 1923) vācu-latviešu juridisko terminu daļa un terminu saraksts burtliedzīnā domātajā mācību grāmatā (Grīnbergs, Kleinbergs 1944). Savukārt no XIX gs. 80. gadiem līdz 1948. gadam (līdz brīdim, kad sāka iznākt numurētie Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisijas biļeteni) periodikā un rakstu krājumos autors pagaidām apzinājis 38 pietiekami plašus un nozīmīgus terminu apkopojumus, turklāt šai skaitā neietilpst ne Latviešu literārās biedrības vai Rīgas Latviešu biedrības rakstu krājumos publicētie materiāli, ne 1920. un 1921. gadā dažādos preses izdevumos ievietotie Izglītības ministrijas Terminoloģijas komisijas terminu saraksti.

Izveidota koncepcija par terminoloģisko resursu apraksta principiem, lai vienotā veidā varētu kopīgā sarakstā apkopot gan atsevišķos iespieddarbos iznākušos terminu sarakstus, gan tos, kas publicēti periodikā, turpinājumizdevumos vai pielikumu veidā iekļauti grāmatās. Šāds saraksts būtiski atvieglotu turpmākos pētījumus latviešu terminoloģijas vēsturē, kā arī sekmētu sadarbību starp zinātnes vēstures pētniekiem un terminologiem.

Literatūra

Baltiņš 2008 – Baltiņš, Māris. Iespiesto terminoloģisko resursu veidi un to salīdzinošs raksturojums. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*, 12(2). Liepāja: LiePA, 2008, 17.–28. lpp.

Cakule 1969 – Cakule, Gaida. Latvijā izdotās vārdnīcas laikā no 1900. līdz 1966. gadam (bibliogrāfija). *Latviešu valodas salīdzināmā analīze*. Zinātniski raksti. 118. sēj. Rīga: LVU, 1969, 144.–195. lpp.

Gaivenytė-Butler 2008 – Gaivenytė-Butler, Jolanta; Keinys, Stasys; Noreikaitė, Adelė. *Lietuvių kalbos terminų žodynai. Anotuoti 1900–2005 m. bibliografijos rodyklė*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2008, 260 p.

Grīnbergs, Kleinbergs 1944 – Grīnbergs, Jānis; Kleinbergs, Fricis. *Mācības grāmata burtličiem ar daudziem piemēriem tekstā, latviski-vāciski un vāciski-latviskiem grāmatrūpniecības terminiem un norādījumiem latviešu pareizrakstībā*. Rīga: VAPP tehnisko un praktisko rakstu apgāds, 1944, 400 lpp.

Jūrnieku vārdnīca 1881 – *Карманный русско-английско-французско-немецко-итальянско-датско и норвежско-шведско-латышский морской словарь с прибавлением голландского и испанского языков на стр. 54 – III в главе о товароведении и со многими приложениями, изданный Императорским Обществом для Содействия Русскому Торговому Мореходству*. Москва, 1881, 300 стр.

Keußler 1923 – Keußler, Paul. *Handbuch zur Erlernung und Handhabung der lettischen Sprache und deutsch-lettisches Vokabularium für juristische Terminologie nebst einem deutsch-lettischen Verzeichnisse der Güter, Städte, einiger Ortschaften, Flüsse und Seen Lettlands*. Darmstadt: C. J. Winter, 1923, viii, 135 S.

Latviešu valodas terminoloģijas 2007 – *Latviešu valodas terminoloģijas resursu kvalitātes un pieejamības apzināšana dažādās zinātnes un praktiskas darbības nozarēs*. Rīga: Tulkošanas un terminoloģijas centrs, 2007, 90 lpp. Pieejams tiešsaistē: http://www.vvc.gov.lv/export/sites/default/LV/publikacijas/vardnicu_petijums_TTC_16102007.pdf [skatīts: 08.01.2020.].

Latvijā izdotās 1995 – *Latvijā izdotās latviešu valodas vārdnīcas: bibliogrāfisks rādītājs (1900–1994) / Dictionaries of the Latvian language published in Latvia: bibliography (1900–1994) / sast. M. Banga ... [u. c.]*. Rīga: LU, 1995, 43 lpp.

Malvess 1931 – Malvess, Augusts. *Tehniska vārdnīca būvniecībai, būvdarbiem un konstrukcijām. Ar pielik. ģeometrijai un mehānikai*. Rīga: [autora izdevums], 1931, 688 lpp.

Vārdnīcu izstrāde 2012 – *Vārdnīcu izstrāde Latvijā: 1991–2010*. Pētījums Jura Balduncika vadībā. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2012, 247 lpp.

Zemzare 1961 – Zemzare, Daina. *Latviešu vārdnīcas (līdz 1900. gadam)*. Rīga: LPSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1961, 559 lpp.

Zinātniskās terminoloģijas vārdnīca 1922 – *Zinātniskās terminoloģijas vārdnīca Izglītības ministrijas terminoloģijas komisijas sakopojumā*. Rīga: Izglītības ministrijas izdevums, 1922, 163 lpp.

Raivis BIČEVSKIS

(LU Vēstures un filozofijas fakultāte)

DABAS VALODA? CILVĒKA VALODA? ESAMĪBAS VALODA? KAS RUNĀ VALODĀ? VALODA HERDERA UN HEIDEGERA FILOZOFIJĀ

Kopš 18. gadsimta beigām valoda kļūst par īpašu Eiropas modernās filozofijas tēmu, kurai lemts īpašs un dīvains liktenis: tās prizmā no jauna tiek pārdomāti gan ontoloģiski, gan antropoloģiski, gan sociāli, gan epistemoloģiski, gan politiski jautājumi. 1772. gadā publicētajā traktātā par valodas izcelšanos Johans Gotfrīds Herders rada valodas teorijas paradigmu, kurai seko daudzi filozofi un valodas zinātnieki līdz pat 20. gadsimtam. 1939. gadā cits nozīmīgs modernā laikmeta filozofs – Martins Heidegers – ķeras pie Herdera ideju radikālas pārdomāšanas. Šo pārdomu rezultāti atrodami Heidegera „Kopoto rakstu” sējumā „Par valodas būtību”, kurā apkopoti 1939. gada semināra materiāli. Ko Herdera valodas filozofijā (kas vienlaikus ir filozofiska antropoloģija un kultūras filozofija) izceļ un ko kritizē Heidegers, kurš pievērsās Herdera valodas izpratnei savdabīgā vēsturiskā situācijā – nacionālsociālisma diktatūras apogejā īsi pirms II pasaules kara? Kāds ir šī Herdera lasījuma nodoms, un kāds ir konteksts? Herdera idejas traktātā „Par cilvēka valodas izcelšanos” sniedz grūdienu ne tikai valodas zinātnēm, bet arī modernajai bioloģijai un dzīvības zinātnēm kopumā. Vai Heidegers reaģē arī uz šo Herdera filozofijas ideju slāni? Laikā, kad Heidegers pievērsās Herdera domai, viņš pats raksta t. s. Melnās burtnīcas – tekstus, kuros ieskicē domas līnijas, piefiksē domas pavedienus. Vai Melno burtnīcu teksti palīdz izprast semināra par Herderu materiālus?

Heidegeru īpaši interesē Herdera doma par cilvēku kā nepielāgojušos apkārtējai videi – ideja par specifisku „loku” jeb „riņķi” (*Kreis*) ap cilvēku, kas liecina par cilvēka īpašo novietojumu pasaulē un dabā.

No šīs domas izriet noteikts skatījums uz valodu. Pēc pārdomām par „riņķi” Heidegers ķeras pie „dabas valodas”, kas runā dzīvniekos „iespaidu skaņās” – pie vokāliem, kuru skaņu saturs nav īsti pat ietverams rakstu valodā. Šajā sakarībā Heidegers jautā: kā Herders izprot dzīvnieka būtību? Fona figūra šajā jautājumā ir biologs un domātājs Jākobs Johans fon Ikskils un viņa darbs „Dzīvnieku appasaule un iekšpasaule” (1921). Fon Ikskils ir „appasaules” – „vides” jēdziena ieviesējs modernajā bioloģijā. „Vides” jēdziens ir Herdera „riņķa” idejas turpinājums. Kādas izmaiņas cilvēka vidē notikušas, lai tajā parādītos valoda? Vai vides jēdziens ir pietiekams, lai uzdotu filozofisku jautājumu par valodas būtību?

Jana BUTĀNE-ZARJUTA

(Daugavpils Universitāte)

DAUGAVPILS JAUNIEŠU KOMUNIKATĪVĀ ANTROPONĪMIJA: RUNAS SITUĀCIJU RAKSTUROJUMS

Mūsdienu valodniecības antroponīmikas sistēma ļauj pētīt personvārdu ikdienas saziņā, mutvārdu un rakstu komunikācijā. Komunikatīvo situāciju dažādie aspekti – sociālās lomas, komunikācijas partneru psiholingvistiskās nianšes, komunikācijas veicēju lingvistiskais nolūks – rada īpašu valodas līdzekļu izvēles jaunradi, tostarp personvārdu un to dažādo formu lietojumu. Pēdējos gadu desmitos mainījusies izpratne par jauniešu valodu, paplašinājies izpētes objekts: sākotnēji tā bija jauniešiem raksturīgā leksika, mūsdienās – sasveicināšanās un uzrunas formas; partikulu, interjekciju lietojums; valodas spēle; dažādi runas modeļi (aprunāšana, kaitināšana), jauniešu rakstu stilu analīze, un pilnveidojušās izpētes metodes.

Pētījuma pamatā ir dati, kas iegūti, aptaujājot jauniešus – Daugavpils vidusskolēnus un studentus par oficiālo un neoficiālo antroponīmu lietošanu ikdienas komunikācijā. Antroponīmiskais materiāls tika iegūts, gan aizpildot darba autorei izstrādātās anketas, gan pierakstot ikdienas komunikācijā dzirdētos antroponīmus un aprakstot konsituāciju, gan veicot individuālu saraksti ar ieinteresēto auditoriju.

Veiktā jauniešu aptauja par personvārda lomu dažādās komunikatīvās situācijās nošķir vairākus personvārda (lielākoties neoficiālā antroponīma – personvārda pārveidojumu, iesaukas, mīļvārdiņa, hipokoristikas) lietošanas diskursus un raksturo personvārda funkcijas: nosaucošā, identificējošā, deiktiskā, aprakstošā un vokatīva (uzrunas) funkcija. Pētījuma rezultātu kopsakarā noteiktie antroponīma lietojuma aspekti ļauj runāt par jauniešu runas etiķeti, tostarp komunikatīvo kompetenci, proti, lingvistisko un ekstralingvistisko zināšanu, prasmju un iemaņu kopumu, kas nepieciešams valodas

veiksmīgai izmantošanai saziņā atbilstoši konkrētai situācijai' (VPSV 2007: 187).

Dažādos komunikatīvajos kontekstos antroponīms un tā veidi saziņai piešķir papildu nozīmi, stilistisku un kultūras konotāciju. Tā, piemēram, uzruna, komunikatīvās situācijas adresantam lietojot tikai adresāta pilnu vārdu, norāda uz komunikantu sociālo lomu vienlīdzību, vienādu vecumu un samērā tuvām savstarpējām attiecībām. Turklāt priekšvārda pilna forma var norādīt uz sarunas nopietnību, attiecību saspilējumu. Šis uzrunas lietojums rada saziņas oficiālumu. Hipokoristika un deminutīva personvārda uzrunas formas tiek lietotas draudzīgā vidē, kā arī vecākam uzrunājot jaunākos. Apkopotais Daugavpils jauniešu komunikatīvās antroponīmijas materiāls ļauj spriest par ģimeniskiem un ļoti personiskiem personvārdu derivātiem.

Atbilstošā konkrētā situācijā komunikanta izvēlētās personvārdu formas vai – plašāk – antroponīma veids saziņai piešķir dažādas nianšes, norāda uz komunikantu savstarpējām attiecībām, pazišanas / tuvības pakāpi, oficiāluma un formalitātes pakāpi konkrētajā situācijā. Nereti vienai personai ir vairāki reprezentatīvie antroponīmi – personvārds, iesauka, personvārda pārveidojumi, mīļvārdiņš, segvārds. Katrs antroponīma veids reprezentē valodas lietotāja personību; jebkurā antroponīma formā, ko izvēlas komunikanti konkrētā saziņas situācijā, ietverta komunikatīvās situācijas pragmatiskā informācija.

Izstrādājot pētījumu, tika apzināta plaša mūsdienu antroponīmikas bibliogrāfija, aktuālās nozares tendences, apkopotī anketēšanas un aptauju dati, kas ļauj komunikatīvo antroponīmiku nošķirt kā stabilu onomastikas virzienu.

Literatūra

VPSV 2007 – *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: Valsts valodas aģentūra, LU Latviešu valodas institūts, 2007.

Milda DAILIDENAITE

(LU Lībiešu institūts)

TREŠĀS PERSONAS PAVĒLES LĪBIEŠU UN LATVIEŠU VALODĀ

Katrā valodā ir savi līdzekļi pavēles izteikšanai. Bieži tā ir otrās personas pavēle, kas vienlaikus ir arī īsākā un vienkāršākā darbības vārda forma valodā (Aikhenvald 2010: 45). Daudzi valodnieki ir norādījuši uz šo formu šķietamu morfoloģisko un semantisko vienkāršumu (Aikhenvald 2010: 45–46; Takahashi 2004: 1; Platzack, Rosengren 1997: 178). Tomēr par jēdzienu *imperatīvs* joprojām tiek diskutēts: kas tas ir, ko tas nozīmē, kādas ir tā funkcijas. Lielākās diskusijas ir saistītas tieši ar iespēju pavēles izteiksmi locīt personās un arī par imperatīva pamatnozīmēm.

Daudzās valodās (to skaitā arī latviešu) pavēles izteiksmes paradigma nav pilna. Visbiežāk sastopamas otrās personas formas, kuras bez lielākām diskusijām tiek uzskatītas par imperatīvu un tā paradigmas kodolu. Tomēr pirmās un trešās personas formas bieži vien vispār netiek uzskatītas par imperatīvu (Lyons 1977: 746–747), un tām bieži tiek piešķirti citi jēdzieni (kā hortatīvs, adhortatīvs, jusīvs un citi). Šāda klasifikācija der, runājot par angļu, vācu, krievu, latviešu un daudzām citām valodām, taču problēmas rodas ar tādām valodām, kurās imperatīva paradigmā ietilpst arī 1. vai 3. persona (piemēram, ungāru, somu, igauņu, lībiešu, mazākā mērā arī lietuvišu un daudzām citām).

Latviešu valodniecībā (LVG: 491–492) pēc J. Endzelīna (1981: 512–513; 1951: 892–893) iesāktās tradīcijas tiek uzskatīts, ka latviešu valodā ir analītiska trešās personas pavēles izteiksmes forma, kas veidota no modālās partikulas *lai* un īstenības izteiksmes formas. Arī lībiešu valodas vecākajās gramatikās (Sjögren, Wiedemann 1861: 135; Kettunen 1938: LXIV) tiek minētas trešās personas pavēles izteiksmes formas. Mūsdienās tomēr lībiešu valodas trešās personas pavēles

formām (Viitso 2008: 317) pēc igauņu valodniecības piemēra tiek lietots jēdziens *jusīvs*, kuru pirmais ieviesa Tīts Reins Vītso (*Tiit-Rein Viitso*; Viitso 1976: 157).

Prezentācijā tiks aplūkotas latviešu un lībiešu valodas netiešās pavēles izteikšanas iespējas: konstrukcijas, to morfoloģiskie un semantiskie aspekti. Tiks salīdzināta arī šo konstrukciju klasifikācija latviešu un lībiešu valodas gramatikā.

Literatūra

Aikhenvald 2010 – Aikhenvald, Alexandra Y. *Imperatives and Commands*. Oxford University Press, 2010.

Endzelīns 1951 – Endzelīns, Jānis. *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: Latvijas valsts izdevniecība, 1951.

Endzelīns 1981 – Endzelīns, Jānis. *Darbu izlase*. IV sēj. 1. daļa. Rīga: Zinātne, 1981.

Kettunen 1938 – Kettunen, Lauri. *Livisches Wörterbuch mit grammatischer Einleitung*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura, 1938.

LVG – Auziņa, Ilze; Brenķe, Ieva; Grigorjevs, Juris; Indričāne, Inese; Ivulāne, Baiba; Kalnača, Andra; Lauze, Linda; Lokmane, Ilze; Markus, Dace; Nītiņa, Daina; Smiltiece, Gunta; Valkovska, Baiba; Vulāne, Anna. *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2013.

Lyons 1977 – Lyons, John. *Semantics*, vol. 2. Cambridge: Cambridge University Press, 1977.

Platzack, Rosengren 1997 – Platzack, Christer; Rosengren, Inger. 'On the Subject of Imperatives: a Minimalist Account of the Imperative Clause'. MS, Lund University, 1997. [Published in 1998 in *The Journal of Comparative Germanic Linguistics*, Vol. 1, pp. 177–224.]

Sjögren, Wiedemann 1861 – Sjögren, Andreas Johan; Wiedemann, Ferdinand Johann. Joh. Andreas Sjögren's Livische Grammatik nebst Sprachproben. *Joh. Andreas Sjögren's Gesammelte Schriften*. Band II. Theil I. St. Petersburg, 1861.

Takahashi 2004 – Takahashi Hidemitsu. *The English Imperative: A Cognitive and Functional Analysis*. PhD thesis. Hokkaido University, 2004.

Viitso 1976 – Viitso, Tiit-Rein. Eesti muutkondade süsteemist. *Keel ja Kirjandus*. 1976, 3, 148–162.

Viitso 2008 – Viitso, Tiit-Rein. *Läivi keel ja läänemeresoome keelemaastikud*. Tartu & Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2008.

Dens DIMIŅŠ

(LU Humanitāro zinātņu fakultāte; Ventspils Augstskola),

Dace STRELĒVICA-OŠIŅA

(LU Latviešu valodas institūts)

„NĒ NU JĀ”: GRAMATISKĀ POLARITĀTE UN LIETOTĀJU ATTIEKSME

Gramatisko polaritāti tradicionāli uzlūko kā apstiprinājuma (+polaritāte) un nolieguma (–polaritāte) pretstatu (Talmy 1985). Polaritāte latviešu valodā vēl ir salīdzinoši maz analizēta. Ir pētīti, piemēram, noliedzošie adverbji un to pragmatiskās funkcijas diskursa marķieru kontekstā (Zilgalve 2013). Latviešu valodā, tāpat kā daudzās citās valodās, ir izplatītas konstrukcijas ar noliegumu. Tām ir dažādas pragmatiskas funkcijas – piemēram, tās lieto, lai uzsvērtu vai apliecinātu propozīciju (izteikumu). Tās bieži parādās pieklājības konstrukcijās (*vai jūs nebūtu tik laipns?; vai jūs nevarētu...?*) un arī kā retorisks paņēmiens – litote jeb apzināts vājinājums (*understatement*), kur apgalvojums izteikts, noliedzot pretējo (*nav jau tā, ka viņš to nezinātu; nav ne maz tik slikti sanācis!*). Šādi noliegti izteikumi ir sava veida eifēmismi. Polaritāte mijiedarbojas ar modalitāti, aspektualitāti un evidencialitāti. Dažas leksiskās struktūras darbojas tikai nolieguma situācijā, piemēram, *nav ne vainas, nevaru sagaidīt, vai nav nekauna!* utt. Attiecībā uz evidencialitāti var teikt, ka latviešu valoda ir starp tām valodām, kurās informācijas avotu nevar iekļaut nolieguma tvērumā (*scope of negation*) (Aikhenvald 2004: 256–257). Frāze *Runā, ka viņš esot/neesot Londonā* nav iespējama nolieguma formā **Nerunā, ka viņš esot/neesot Londonā*, taču ir iespējama konstrukcija *Neviens jau nesaka, ka viņš ir/nav Londonā*.

Kā zināms, valodniecības nespeciālisti bieži vien iracionālu apsvērumu dēļ kritizē dažādas valodas konstrukcijas un lietojuma gadījumus. Arī pret nolieguma konstrukcijām valodas lietotāji nereti pauž noraidošu attieksmi, pamatojot to ar: 1) „loģikas” argumentu

(piemēram, „Kādēļ uz jautājumu „Vai tu negribi ēst?” nevar atbildēt ar „Jā, es negribu”?), 2) „ezoterisko jeb paranormālo” argumentu („negatīvi vārdi piesaista negatīvu enerģiju” u. tml.), 3) „estētisko” argumentu (ir novērota korektoru u. c. vēršanās pret konstrukcijām *lai ko viņš arī nedarītu* u. tml.).

Interesanta parādība ir samērā nesen novērotā saliktā konstrukcija – diskursa marķieris *nē nu jā*, kas ietver polaritātes pretstatus un ir populārs latviešu sarunvalodā (tostarp rakstveidā – interneta komentāros u. c.). Tā ir leksikalizējusies vienība, kuras elementus nemēdz mainīt vietām (nav novērots **jā nu nē*), taču grafiski mēdz apvienot dažādās kombinācijās: *nenu jā*, *nē nu jā* u. c. Šķiet, ka tā pilda īpašu pragmatisku funkciju, sastāvdaļu nozīmēm neitralizējoties. (Iespējamās sastāvdaļu funkcijas: **nē** a) noliedz iepriekš izteiktu noliegtu izteikumu; b) iezīmē pāreju uz citu tēmu; c) vienā vai vairākos aspektos noliedz noklusētu pieņēmumu, kam, pēc runātāja domām, piekrist klausītājs; **nu** a) apstiprina vai uzsver; b) pamudina, tostarp izsaka pieklājīgu prasību; **jā** a) sniedz apstiprinošu atbildi vai apliecina iepriekš izteiktu apstiprinošu izteikumu; b) iezīmē tēmas maiņu; c) atsevišķos kontekstos pauž pat šaubas vai pārliecinātības trūkumu.) Diskursa marķieris *nē nu jā* latviešu sociālajos tīklos un popkultūrā jau ir kļuvis par sava veida mēmi (*meme*) un dažādu interpretāciju objektu, turklāt nereti tiek uzskatīts par unikāli latvisku parādību (kaut gan pētījumi rāda, ka līdzīga parādība pastāv arī citur, piemēram, *yeah no* angļu sarunvalodā).

Bibliogrāfija

Aikhenvald 2004 – Aikhenvald, Alexandra. *Evidentiality*. Oxford: Oxford University Press, 2004.

Talmy 1985 – Talmy, Leonard. Lexicalization patterns: Semantic structure in lexical forms. In: Shopen T. (ed.). *Language typology and syntactic description*. Cambridge: Cambridge University Press, 1985, pp. 36–149.

Zilgalve 2013 – Zilgalve, Evelīna. Partikulas teksta iezīmētāju funkcijā. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*, 8. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2013, 123.–131. lpp.

Ina DRUVIETE

(LU Latviešu valodas institūts)

LINGVISTISKIE PĒTĪJUMI VALODAS UN SABIEDRĪBAS MIJIEDARBĪBAS ASPEKTĀ

Valoda kā izšķirīgs civilizācijas veidošanās priekšnoteikums un sabiedrības un personības izpausmes specifiskā forma tiek pētīta un apcerēta vismaz divarpus gadu tūkstošus atbilstīgi attiecīgā laika un telpas intelektuālajām un praktiskajām vajadzībām (piemēram, valodas filozofiskie aspekti Senajā Grieķijā, sakrālo tekstu interpretācija indiešu gramatikā, valodas stratifikācija arābu lingvistikā, valodas standartizācija vācbaltu perioda un nacionālās valodniecības sākumposma latviešu normu avotos, indoeiropiešu valodu komparatīva izpēte u. tml.). Vismaz kopš 20. gadsimta vidus valodniecība kā nozare kļuvusi par ietvaru priekšmeta un metodoloģijas ziņā būtiski atšķirīgiem pētījumu virzieniem. Turklāt zināmu autonomiju ieguvušas t. s. robežnozares (piemēram, neirolingvistika, datorlingvistika, psiholingvistika, sociolingvistika, tiesu lingvistika, valodas ontoloģija), kur valodas materiāls tiek analizēts, izmantojot citu humanitāro, sociālo vai pat eksakto zinātņu metodes. Nozares starptautiskās attīstības tendences, protams, izpaužas arī latviešu valodniecībā, kas tieši tāpat kā šī zinātne citās valstīs visai grūti iekļaujama formālā taksonomijā vai klasifikācijā. Atšķirīgo valodniecības tradīciju dēļ apšaubāmi ir mēģinājumi veidot universālu valodniecības nozaru sistēmu. Gan t. s. OECD klasifikācija (Frascati 2015), gan uz tās pamata veidotais Latvijas zinātnes nozaru un apakšnozaru saraksts (Noteikumi 2018) balstās uz tradicionālu pieeju, aptverot gan pētījumu metodi, gan pētāmo valodu, gan vēsturisko un sistēmisko pieeju.

Latvijas valodniekiem ir iespējams darboties gan jomās, kas veido ieguldījumu globālajā valodas metateorijā, zināmā mērā abstrahējoties no latviešu valodas eksistences un kvalitātes problēmām, gan arī veikt pētījumus, kam varētu būt tieša ietekme uz latviešu valodas

konkurētspēju pašreizējā valodas situācijā. Jebkuras sistēmiskas un radošas darbības – arī valodas izpētes – mērķis ir cilvēces zināšanu kopuma vairošana, lai rastu jaunu pieeju praktisko problēmu risināšanai. Latvijā vēsturisku apstākļu dēļ tradicionāli pat vēsturiskiem un deskriptīviem valodas pētījumiem vairumā gadījumu ir bijis apzināts vai neapzināts papilduzdevums – uzsvērt latviešu valodas nozīmi, šādi veicinot pozitīvu attieksmi pret to. Pārfrāzējot ģeologu Valdi Segliņu, varam teikt, ka nevienam izraktenim, senam zobenam, fonēmai vai gramatiskai konstrukcijai nevajag, lai mēs to pētītu. Tas vajadzīgs mums, sabiedrībai, lai labāk izprastu valodu kā daudzu tikai šķietami nesaistītu elementu kopumu, kas funkcionē konkrētā kontekstā. Tāpēc latviešu valodas ilgtspējas nodrošināšanā vienlīdz svarīgi ir gan fundamentāli tās vēstures, struktūras, dažādu līmeņu valodas parādību pētījumi, gan dziļākā izpētē pamatotas rekomendācijas valodas lietojumam gan sabiedrības, gan indivīda līmenī, uzsverot latviešu valodas kā galvenā nācijas identitātes elementa ciešo saistību ar Latvijas valstiskumu.

Šāda filozofija ir pamatā arī Valsts pētījumu programmai „Latviešu valoda” (2018–2021), kurā pētījumi notiek desmit virzienos, aptverot nozīmīgākās apakšnozares un virzienus, kādos iespējams pētīt valodu. Programmas virsmērķis ir „stiprināt latviešu valodas – Latvijas identitātes un valsts vērtības veidojošā pamatelementa – ilgtspēju, lingvistisko kvalitāti un konkurētspēju Latvijā un pasaules valodu kontekstā” (Programma 2018), paplašinot zināšanu bāzi valodniecības un tās saskarjumu zinātnēs par latviešu valodas un lībiešu valodas izpēti un attīstību, valodas resursu digitalizāciju un analīzi, nodrošinot sabiedrībai nepieciešamu pētniecisko rezultātu pieejamību. Ja izdosies veicināt zināšanu pārnesi, iesaistot sabiedrību un sekmējot izpratni par pētniecības lomu un devumu valsts valodas statusa stiprināšanā, būs reāli nodrošināt sabiedrības adaptāciju latviešu valodas konkurētspējas uzturēšanas nosacījumiem mainīgos ģeopolitiskos, ekonomiskos un demogrāfiskos apstākļos. Tāpēc vienā no valsts pētījumu programmas apakšprojektiem, kas veltīts valodas situācijas un valodas politikas analīzei, analizēta ne tikai iedzīvotāju lingvistiskā attieksme, bet arī pētīta vispārējo lingvistisko zināšanu un informētības ietekme uz reālo valodas lietojumu un valodas kvalitāti Latvijas sabiedrībā.

Literatūra

Frascati 2015 – Frascati Manual 2015. *Guidelines for Collecting and Reporting Data on Research and Experimental Development*. Paris: OECD Publishing, 2015.

Noteikumi 2019 – *Noteikumi par Latvijas zinātnes nozarēm un apakšnozarēm*. Ministru kabineta noteikumi Nr. 49, Rīgā 2018. gada 23. janvārī (prot. Nr. 5 19. §).

Rīkojums 2018 – *Par valsts pētījumu programmu „Latviešu valoda”*. Ministru kabineta rīkojums Nr. 465, Rīgā 2018. gada 2. oktobrī (prot. Nr. 44 42. §).

Valts ERNŠTREITS, Gunta KĻAVA

(LU Lībiešu institūts)

LĪBIEŠU VALODA LĪBIEŠU VĒSTURISKAJĀ TERITORIJĀ: PROBLĒMAS UN IESPĒJAS

Referātā tiks apskatīta lībiešu valodas loma lingvistiskajā ainavā teritorijā, kurā līdz mūsdienām ir saglabāts un attīstīts lībiešu mantojums, – t. s. Lībiešu krastā, Ziemeļkurzemes 14 ciemos no Ģīpkas līdz Ovišiem. Valodas redzamība lingvistiskajā ainavā īpaši apdraudētajām valodām ir nozīmīga gan tās simboliskās vērtības paušanā, gan revitalizācijas centienos (Córdova Hernández et al. 2017: 8), ietverot arī dažādus nozīmīgus papildu efektus ar pašu valodu it kā nesaistītās jomās, piemēram, vietējā tūrisma attīstībā, identitātes izpausmē un stiprināšanā u. c. Lingvistiskā ainava ir valodas politikas plānošanas un īstenošanas daļa, un lībiešu valodas kā Latvijas autohtonās valodas loma publiskajā telpā ir vismaz simboliski noteikta dažādos normatīvajos aktos (Ernštreits, Šuvcāne 2018: 110).

Lai noskaidrotu lībiešu valodas situāciju lingvistiskajā ainavā, 2019. gada augustā tika veikta izpēte, kurā iegūtie empīriskie dati atklāj vairākus aspektus, kas saistīti konkrēti ar valodu/-ām lingvistiskajā ainavā un kopumā ar valodas politikas īstenošanu un arī plānošanu apdraudēto valodu problemātikas kontekstā. Galvenie izpētes jautājumi ir: kur un kādā veidā tiek izmantota lībiešu valoda, kāds mērķis ir tās iekļaušanai lingvistiskajā ainavā, un vai tas ietekmē valodas dzīvotspēju, ņemot vērā lībiešu valodas runātāju nelielo skaitu un lībiešu valodas prasmes zemo līmeni pārējo lībiešu kopienai piederīgo vidū (Druvieta, Kļava 2018: 131).

Lībiešu valodas izmantošanai lingvistiskajā ainavā ir liela loma tās simboliskās vērtības, identitātes būtiskas sastāvdaļas un arī prestiža apziņai kopienā un visā sabiedrībā kopumā; tas atklāj arī iespēju ietekmēt un veicināt valodas vitalitāti un varbūt pat valodas lietojumu (Sallabank 2013: 163). Situācijas izpēte liecina, ka valodas

uzturēšanai lingvistiskajā ainavā būtiska nozīme ir valodas politikas īstenošanai atbilstoši deklarētajam normatīvajos aktos, situācijas dalībniekiem un to saskaņotai darbībai, valodas attīstīšanai un kopšanai u. c. faktoriem.

Literatūra

Córdova Hernández et al. 2017 – Córdova Hernández, Lorena; López-Gopar, Mario E.; Sughrua, William M. From Linguistic Landscape to Semiotic Landscape: Indigenous Language Revitalization and Literacy. *Studie z aplikované lingvistiky – Studies in Applied Linguistics*. Vol. 8, issue 2. Prague: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2017, pp. 7–21.

Druvieta, Kļava 2018 – Druvieta, Ina; Kļava, Gunta. The role of Livonian in Latvia from a sociolinguistic perspective. *ESUKA – JEFUL*. Vol. 9, No 2 (2018): Erinumber / Special issue: „Livonian studies III”. Tartu: University of Tartu Press, 2018, pp. 129–146.

Ernštreits, Šuvcāne 2018 – Ernštreits, Valts; Šuvcāne, Baiba. Chasing Livonian heritage on the Livonian Coast. *ESUKA – JEFUL*. Vol. 9, No 2 (2018): Erinumber / Special issue: „Livonian studies III”. Tartu: University of Tartu Press, 2018, pp. 109–128.

Sallabank 2013 – Sallabank, Julia. *Attitudes to Endangered Languages: Identities and Policies*. Cambridge University Press, 2013.

Jūlija GABRANOVA

(LU Bobēmistikas un polonistikas centrs)

DAUDZVALODĪBAS ATSPUGUĻOJUMS LATVIJAS BALTKRIEVU PERIODISKAJĀ LĪTERATŪRĀ (1920–1930)

Baltkrievi ir viena no vissenākajām mazākumtautībām Latvijā. Baltkrievu kultūras uzplaukums Latvijā sākās 1920. gadā, kad baltkrieviem tika piešķirts nacionālās minoritātes statuss. Tajā laikā atvēra baltkrievu skolas, sāka izdot pirmās grāmatas un avīzes baltkrievu valodā, tika organizēti baltkrievu kultūras pasākumi.

20. gs. 20. gados tika publicēti pirmie periodiskie izdevumi baltkrievu valodā, piemēram: *На чужыне* (1925), *Голас беларуса* (1925), *Гаспадар* (1926), *Беларускае жыццё* (1926), *Школа і жыццё* (1926), *Праца* (1928), *Шлях Прауды* (1930).

Laikraksts *Голас беларуса* bija vispopulārākais izdevums baltkrievu valodā, kurš iznāca no 1925. līdz 1929. gadam (kopā iznāca 61 numurs). Laikraksta redaktors bija Konstantīns Jezovītovs (*Езавітаў Кастусь*) (1893–1946). Viņa personība bija ļoti nozīmīga baltkrievu nacionālajā attīstībā. K. Jezovītovs bija pedagogs, publicists, politiķis, tulks. Viņš sarakstījis vairākas grāmatas, kas veltītas Latvijas baltkrieviem.

Laikrakstā *Голас беларуса* lasīšanai tika piedāvātas šādas rubrikas: politika, jauno likumu izvilkumu tulkojumi no latviešu valodas; ekonomika; notikumi Latvijā; ārzemju ziņas (*Са усяго свету*, *Што чуваць у Сьвеце*); jautājumi, kas skāra baltkrievu zemnieku smago dzīvi, kā arī ar izglītību un baltkrievu skolu saistītie jautājumi (*Беларускае жыццё*); baltkrievu nacionālie jautājumi (*Латышы аб беларусах*, *Латышызація беларусаў*); baltkrievu skolu jautājumi (*Аб нашай школе*); lasītāju vēstules un komentāri, ieteikumi; reklāma (pārsvarā tika reklamētas jaunākās grāmatas rubrikā *Кніжныя навіны*); sludinājumi; literatūras sadaļa *Літаратурны куток* (tika publicēta vietējo baltkrievu dzeja).

Rakstos baltkrievu valodā lielākoties tika izmantota *kirilica*, bet dažos gadījumos kopā ar *kirilicu* tika izmantota arī latīņu rakstības sistēma *latinka* (*лацінка*), kas bija raksturīga ārpus Baltkrievijas izdotajiem izdevumiem.

Latvijas baltkrievu avīžu valoda atspoguļo daudzvalodību, kas bija vērojama 20. gs. sākumā Latvijas baltkrievu sabiedrībā. Periodiskajos izdevumos baltkrievu valodā var vērot interferenci un svešvalodu pārcēlumus, līdz ar to var konstatēt latviešu, krievu un poļu valodas ietekmi vietējā baltkrievu valodā.

Lai gan baltkrievu inteliģences aktivitātes Latvijas kultūras dzīvē 20. gs. pirmajā pusē bija īslaicīgas, tomēr daudz tika paveikts, lai saglabātu baltkrievu valodu un kultūru Latvijā. Svarīga loma šajā procesā bija arī periodiskajiem izdevumiem. Laikraksti baltkrievu valodā bija vienīgais informācijas avots daudziem Latvijā dzīvojošiem baltkrieviem, tie atspoguļoja ikdienas problēmas, kas bija svarīgas Latvijas baltkrievu sabiedrībai 20. gs. sākumā.

Mirosław JANKOWIAK

(Institute of Slavonic Studies, Czech Academy of Sciences)

BELARUSIAN DIALECTS IN LATVIA: HISTORY, PRESENT DAY, FUTURE PERSPECTIVES

The paper will show the dynamics functioning of Belarusian dialects in the territory of contemporary Latvia from the perspective of the history of Belarusian-Latvian language contact. The first presence of Belarusian dialects (the dialect of the Krivich tribes) in Latgale can be related to the Middle Ages, when the Principality of Polotsk exerted influence over Latgalian lands. Belarusian dialects in Latvian territory appeared for good in the second half of the 19th century and are still functioning today. This paper will discuss such aspects as the beginnings of Belarusian dialects in Latvia, their prevalence and usage in specific areas of life, as well as the opportunities to preserve them in the future. Many factors have influenced the geographical and functional range of Belarusian dialects: administrative ownership of lands, population movement, state support (or lack thereof) for organizations of national minorities, availability of education in the Belarusian language etc.

There are several stages in the history of Belarusian dialects in Latvian territory:

- 1) Middle Ages (contact between Latgalian tribes and the Principality of Polotsk),
- 2) Administrative affiliation to the Livonian Brothers of the Sword (Latgale) and Grand Duchy of Lithuania (Belarusian dialects),
- 3) Administrative affiliation to Polish-Lithuanian Commonwealth,
- 4) Administrative affiliation to Russian Empire:
 - a) until mid-19th century,

- b) the second half of the 19th century (a time of intense migration of Belarusian-speaking people from Belarusian lands to Latgale),

- 5) Independent Latvia:

- a) until 1934 (times of prosperity: functioning Belarusian organizations, schools, newspapers, theaters etc.),

- b) 1934–1940 (period of limited activities of the Belarusian minority in Latvia),

- 6) German occupation during the WWII (partial restoration of Belarusian education),

- 7) Soviet Latvia (Russification period, no social or educational activity of the Belarusian minority),

- 8) Independent Latvia from 1991 until today (renewal of Belarusian social and organizational activities, disappearance of Belarusian dialects).

The research is based on available materials and publications and, above all, on data collected by the author during dialectological expeditions (2004–2019, ca. 300 hours of interviews).

Literature

Gabranova 2020 – Gabranova, Jūlija. *Baltkrievu valoda Latvijā 20. gadsimta pirmajā pusē*. Rīga, 2020 [in press].

Jankovjaks 2007 – Jankovjaks, Mirosłavs. Krāslavas rajonu apdzīvojošo baltkrievu minoritāšu daudzvalodība. Valodu funkcionēšanas sfēras. *Linguistica Lettica*, 16. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2007, 193.–211. lpp.

Jankowiak 2009 – Jankowiak, Mirosław. *Gwary białoruskie na Łotwie w rejonie Krastavskim. Studium socjolingwistyczne*. Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy, 2009.

Jankowiak 2018 – Jankowiak, Mirosław. *Współczesne gwary białoruskie na Łotwie. Charakterystyka. Wybór tekstów*. Praha: Slovanský ústav AV ČR, 2018.

SPZB 1979–1986 – *Slovník belaruských narodnych hovorak pašnočnazaxodnjaj Belarusi i jae pabraničča*. T. 1–5. Minsk: Navuka i tэхnika, 1979–1986.

Šuplinska, Lazdiņa 2009 – Šuplinska, Ilga; Lazdiņa, Sanita (eds.). *Valodas Austrumlatvijā: pētījuma dati un rezultāti*. Rēzekne, 2009.

Santa JĒRĀNE

(LU *Latviešu valodas institūts*)

„LATVIEŠU LITERĀRĀS VALODAS VĀRDNĪCA”: ATSAUCES UN ATSAUKSMES

Lai gan kopš „Latviešu literārās valodas vārdnīcas” (LLVV) pēdējā sējuma iznākšanas pagājuši jau 24 gadi, to joprojām var uzskatīt par vienu no nozīmīgākajiem darbiem latviešu leksikogrāfijā. Gan vārdnīcas veidošanas laikā, gan pēc tās iznākšanas presē atrodams gan atsauksmes par vārdnīcu, gan arī dažādas atsauces uz to. Referātā pamatā aplūkotas datubāzē „periodika.lv” atrodamās publikācijas. Apskatīts galvenokārt laika posms no vārdnīcas pirmā sējuma iznākšanas 1972. gadā līdz 21. gs. sākumam.

Publikācijas par LLVV paredzēts apskatīt trijos aspektos: 1) vērtējums par vārdnīcas saturu, 2) vērtējums par vārdnīcas formu, 3) LLVV kontekstā ar citām vārdnīcām.

Lielākā daļa publikāciju, kurās pieminēts vārdnīcas saturs, ir reklāmas tipa. Piemēram, pirms pirmā sējuma iznākšanas presē parādās ziņa, ka vārdnīca „sniegs sīkas ziņas par vārdu nozīmēm, to lietošanu dažādos tekstos un sarunu valodā, par gramatiskajām formām un stabilajām vārdkopām” (PZ 1972). Līdzīga satura publikācijas lasāmas arī citos tā laika reģionālajos laikrakstos. Galvenās problēmas, uz ko jau pēc vārdnīcas iznākšanas norādījuši vairāki autori, saistītas ar leksikas atlasī, proti, vārdnīcā nav atrodami daudzi „tautā lietoti izteicieni” (piemēram, „deficīta prece”) un internacionālisti. Vārdnīca neatspoguļo reālo, tautā lietoto valodu (Priedīte 1989). Tajā pašā laikā atrodami arī pretēji viedokļi – ka LLVV ir ļoti mūsdienīga, un viens no aspektiem, kurā šis mūsdienīgums izpaužas, ir tieši leksikas atlase (Veidemane 1973).

Publikācijās par LLVV tās formālajam aspektam uzmanība gandrīz nav pievērsta. Atsevišķi autori, kas par vārdnīcu rakstījuši, pat

nav pamanījuši, ka tās ievadā minēto 80 tūkstošu vārdu vietā vārdnīcā patiesībā ir 64 tūkstoši šķirkļu (skat., piemēram, Karulis 1997). Vērtējumu par LLVV formu vienā no savām publikācijām izteicis Juris Baldunčiks (skat. VII 2012: 110).

Varētu teikt, ka LLVV ir viena no visvairāk apspriestajām skaidrojošajām vārdnīcām. Salīdzinājumam, piemēram, Ievas Zuceņas vadībā sagatavotā „Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca” (MLVV) datubāzē „Periodika.lv” pieminēta četras reizes (no kurām trīs ir „Latvijas Vēstnesī” publicēti pārskati par dažādu pētniecības projektu īstenošanu).

Presē atrodamas publikācijas ar visai interesantām atsaucēm tieši uz LLVV šķirkļiem. Piemēram, 1983. gada Liepājas laikrakstā „Komunists” publicēts raksts „Vai tevi var pamodināt?” (Ķerve 1983) ar apakšvirsrakstu „Daudzbalsīgas variācijas par akmeņiem” un norādi – skatīt LLVV pirmā sējuma 145. lappusē šķirkli „akmens”. Rakstā satīriski iztīrāta problēma, ka zvejas ostā, veicot rekonstrukciju, noņem daļu senā bruģa seguma un samet tos būvbedrē. Par apakšvirsrakstiem rakstā izmantoti minētajā šķirklī atrodami frazeoloģismi.

Kā to norādījuši arī leksikogrāfijas teorētiķi, vārdnīcas būtu jānovērtē tāpat kā jebkura metaleksikogrāfiska publikācija (Gouws 2017: 34). Tas ne tikai palīdz attīstīt vārdnīcu veidošanu, bet veicina vārdnīcu kā sava veida kultūras fenomena apguvi (resp., māca to izmantot potenciālajiem lietotājiem).

Literatūra

Gouws 2017 – Gouws, Rufus. Dictionary criticism and dictionary critics. In: M. Bielińska, S. J. Schierholz (eds.). *Wörterbuchkritik – Dictionary Criticism*. Berlin, Boston: DeGruyter, 2017, pp. 33–50.

Karulis 1997 – Karulis, Konstantīns. Lielākā latviešu valodas vārdnīca beidzot pabeigta. *Diena*. Nr. 16, 1997.

Ķerve 1983 – Ķerve, R. Vai tevi var pamodināt? *Komunists*. Nr. 130, 08.07.1983.

Priedīte 1989 – Priedīte, Aija. Latviešu literārās valodas vārdnīca. *Jaunā Gaita*. Nr. 171, 1989, 62.–63. lpp.

PZ 1972 – „*Padomju Zeme*” (Saldus). Nr. 79, 04.07.1972.

Veidemane 1973 – Veidemane, Ruta. Jauna pakāpe latviešu leksikogrāfijas attīstībā. *Latviešu valodas kultūras jautājumi*, 9. Rīga: Liesma, 1973, 3.–7. lpp.

VIL 2012 – *Vārdnīcu izstrāde Latvijā: 1991–2010*. Atb. red. A. Lauzis. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2012.

Indra KARAPETJANA, Gunta ROZIŅA

(*University of Latvia, Faculty of Humanities*)

VOICING SOCIAL REALITY THROUGH THE CONCEPTUAL METAPHOR

The Latvian weekly magazine *IR*, as a powerful media institution, has an enormous influence on how social reality is constructed in Latvia. It addresses various social issues, often reproducing social inequalities. The results of the discourse analysis of the selected commentaries of December 2019 issues of the magazine *IR* reveal that the authors often take a critical discourse perspective on the representation of various political issues. The coverage of political scandals, such as recent corruption charges against a former Bank of Latvia's governor or the United States' Magnitsky sanctions over the alleged corruption of the suspended mayor of Latvia's seaport city of Ventspils, an oligarch with substantial influence in politics, reveal inequality in society.

Journalists often resort to metaphor as an indispensable basis of language and thought, which is a convenient cognitive device for organizing human experience and communicating reality in society, for example in the commentary “Direct Hit” (*Tiešs triepījums*) by Aivars Ozoliņš or “To Collect Garbage” (*Izvest miskasti*) by Pauls Raudseps. Corruption-related metaphors used in the meaning-making of discourse may involve a lot of conscious thought of what is meant. A conceptual metaphor comprises two conceptual domains – the source domain and the target domain, each being coherent organization of experience.

Corruption or bribery being an abstract concept, which is euphemistically called a facilitating, speed or grease payment, is the target concept which needs elucidation. In order to explain the sanctions imposed due to corruption, metaphoric expressions from the source domain of war are often resorted to: “the intercontinental

direct rocket hit of sanctions drove a Latvian senior oligarch out of the bunker to brawl again” (*sankciju starpkontinentālais raķešu tiešais triepījums izdzīna Latvijas oligarhu senioru no bunkura ārdūties atkal*). The metaphor of war is used to reveal corruption as an enemy that has been targeted with the help of international sanctions, but the enemy has not been destroyed yet. The source domain of illness is employed to refer to the decisions taken by the government, for example “to confine the focus of infection” (*lai norobežotu infekcijas pērkli*).

Articles as the objects of discourse analysis are seen as elements of social events, which may have causal effects such as bringing about changes in the readers’ knowledge, beliefs and attitudes. Moreover, the process of meaning-making, in particular, the reception of the text, often involves interpretation, which may be implicit. The study shows that political events can be represented at the levels of abstraction, and the metaphor fulfils a cognitive function, facilitating the understanding of one concept in terms of another.

Igors KOŠKINS

(LU Humanitāro zinātņu fakultāte)

AIZGUVUMU SEKUNDĀRĀ SEMANTIZĒŠANĀS KONTAKTVALODU IETEKMĒ (ETNISKI SOCIĀLAIS FAKTORS)

Dažu aizgūto vārdu semantiskajā evolūcijā vērojama nozīmju attīstība kontaktvalodu ietekmē, t. i., vārda nozīmju sistēmā parādās jauna atvasinātā nozīme (leksiski semantiskais variants). Šādas nozīmes bieži ir teritoriāli norobežotas, jo attīstās, ilgstoši lietojot vārdus tautu un valodu kontaktēšanās zonā. Šīs nozīmes ir arī ekspresīvi iekrāsotas, jo atspoguļo citas etniskās piederības pārstāvju dzīves veida, profesionālās darbības, etnogrāfiskās kultūras, kā arī komunikatīvās uzvedības īpatnību vērtējumu.

Šai aspektā referātā tiek aplūkotas divas vārdu grupas. Abu grupu vārdi pieder pie aizgūtās leksikas, tie izplatīti vai nu atsevišķās slāvu un baltu valodās, vai sastopami plašākajā slāvu un baltu valodu areālā.

Pirmajā grupā ietilpst vārdi, kuriem sākotnēja nozīme (kāda no valodām vai dažādās valodās) ir etnonīmiskā nozīme, t. i., vārdi sākotnēji apzīmēja kādu etnosu vai etnogrāfisku grupu, piemēram: bkr., kr. *бачып* ‘(novec.) jauns ebrejs’, ‘ebreju zēns’, poļu *bachur*, *bachor* ‘ebreju zēns’; bkr. *чыгън*, latv. *čigāns*; latv. *krievs*, *krievi*; latv. sar. *čangālis*. Jāpiebilst, ka šī etnonīmiskā nozīme nav obligāti aizguvuma etimoloģiskā nozīme (bkr. *бачып*, poļu *bachur*). Šo vārdu semantika kontaktvalodu areālā atspoguļo etnonīmiskās nozīmes transformāciju, kad rodas dažādas atvasinātās denotatīvās un (biežāk) konotatīvās nozīmes. Sal.: bkr. *бачып* ‘netiklis; mīļākais’, poļu *bachur* ‘bērns (nievājoši)’, kr. *бачып* ‘mīļākais, frants; resnis’, kr. (Latgales staroveru valodā) *бачып* ‘ārlaulībā dzimis’; bkr. *чыгън* ‘ubags’; *krievi* ‘rekrūši’; latv. sar. *čangālis* ‘slikts cilvēks, prasta, neizglītota persona’. Bieži vērojamā sekundāra konotatīvā semantika (nievājošas

nozīmes) atspoguļo citas etniskās vai etnogrāfiskās grupas sociālās pieredzes negatīvu vērtējumu.

Otrajā grupā ietilpst vārdi, kuru pirmatnējā vēsturiskā nozīme nav saistīta ar kāda etnosa vai etnogrāfiskās grupas apzīmēšanu vai kuriem sākotnēji nav bijusi ekspresīvā nozīme. Tomēr šiem vārdiem kontaktvalodu areālā konstatētas atvasinātās etnonīmiskās vai konotatīvās nozīmes. Sal.: poļu (Latgale) *chłop* 'latvietis' (Samuela Lindes „Poļu valodas vārdnīca”), latv. *burlaks* '(vēst.) krievs; baltkrievs', 'laupītājs, slepkava; brutāls, varmācīgs cilvēks'. Tas liecina par to, ka, lietojot šos vārdus sabiedrībā, kam vēsturiski raksturīga etniskā dažādība, varēja veidoties priekšstats par ciešu saistību starp cilvēku etnisko piederību un viņu piederību kādai sociālajai vai profesionālajai grupai.

Regīna KVAŠĪTE

(LU Latviešu valodas institūts; Šauļu Universitāte)

LATVIEŠU UN LIETUVIEŠU HUMANITĀRO ZINĀTŅU TERMINOGRĀFIJA (1900–2019)¹

Terminoloģiskā leksikogrāfija jeb terminogrāfija, sākot ar 20. gs. sākumu, atbilstoši sabiedrības politiskajai iekārtai Latvijā un Lietuvā var tikt iedalīta trijos laikposmos – pirmšpadomju, padomju un mūsdienu, resp., neatkarīgo valstu posmā. Šāds dalījums ir svarīgs, lai vērtētu terminu vārdnīcas pēc mērķa (tulkojošās, skaidrojošās un enciklopēdiskās), pēc valodu ekvivalentu izvēles u. c. parametriem.

Vienā pētījumā nav iespējams aplūkot visu zinātnes nozaru un apakšnozaru terminu vārdnīcas – referātā sastatāmajā aspektā analizēti humanitāro zinātņu izdevumi, ņemot vērā nelielās atšķirības nozaru un apakšnozaru klasificēšanā. Par avotiem izmantotas bibliogrāfijas, kurās atrodami dati kopš 1900. gada: terminu vārdnīcu bibliogrāfija Lietuvā (LKTŽ 2008) un pētījumi par vārdnīcām Latvijā (LIV 1995; T^{TC} 2007; VIL 2012), kā arī citi avoti. Līdz šim latviešu un lietuviešu terminogrāfija ir analizēta (Kvašīte 2004; 2019), neliels terminu vārdnīcu apskats iekļauts arī abu valodu leksikogrāfijas pētījumā (Baluodē 1999), savukārt Lietuvā ir pieejami dati par latviešu terminogrāfiju (Kvašytē 1996; 2001).

Atskatoties uz zinātniskās terminoloģijas sākotni Latvijā, vispirms jāmin pirmā vārdnīca, kurā starp 20 terminu kopām 6 ir humanitāro zinātņu nozaru termini (ZTV 1922). Salīdzinājumam jāsaaka, ka Lietuvā izdotajā Terminoloģijas komisijas pieņemto terminu vārdnīcīņā, ko pēc paša iniciatīvas sagatavoja un izdeva tās sekretārs Antans Vireļūns (*Antanas Vireliūnas*), nav nevienas humanitārās nozares (pavisam tajā apkopotu 7 nozaru termini) (ITK 1924). Pirmā humanitāro zinātņu – mūzikas terminu – vārdnīca lietuviešu valodā izdota 1916. gadā ASV.

¹ Referāts izstrādāts Valsts pētījumu programmas projektā „Latviešu valoda” (Nr. VPP-IZM-2018/2-0002).

Nozīmīga pirmspadomju laikposmā ir lietuviešu terminoloģijas teorētiķa Staša Šalkauska (*Stasys Šalkauskis*) vārdnīca *Bendroji filosofijos terminija* [Vispārīgais filozofijas terminu kopums] (1938). Savukārt Latvijā šajā laikposmā vienīgais humanitāro zinātņu terminogrāfijas avots ir ZTV 1922. Padomju laikposmā Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisija izdeva terminu biļetenus (humanitāro jomu pārstāv vēstures un materiālās kultūras, valodniecības, literatūrzinātnes un arheoloģijas termini un terminu projekti). Lietuvā tādas prakses nebija, tur izdeva galvenokārt tulkotas vai pašu lietuviešu veidotas nozaru terminu vārdnīcas: ētikas, filozofijas, literatūrzinātnes u. c.

Neatkarīgo valstu laikposmā, resp., mūsdienās, ir notikusi svešvalodas terminu ekvivalentu maiņa tulkojošā tipa vārdnīcās – padomju un daļēji arī pirmspadomju laikposmā dominējušo krievu valodu ir aizstājuši angļu valodas ekvivalenti. Tomēr atsevišķās nozarēs vismaz kā viena no tulkojumvalodām krievu valoda ir saglabāta (īpaši daudzvalodu vārdnīcās). No citām svešvalodām abās valstīs populāri ir vācu un franču, bet Lietuvā arī poļu valodas terminu ekvivalenti. Tulkojošajās vārdnīcās termini sakārtoti vai nu pēc alfabēta, vai pēc ligzdu principa. Daudz retāk tajās sastopams sistēmiskais kārtojums pēc svarīgākajām nozares jēdzienu grupām. Tāda ir, piemēram, *Arheoloģijas terminu vārdnīca* (Graudonis 1994).

Skaidrojošā tipa vārdnīcas, kurās termini tiek definēti, padomju laikposmā nebija plaši izplatītas Lietuvā, jo, kā uzsvēris Kazimiers Gaivenis (*Kažimieras Gaivenis*), „tajās pirmā valoda varēja būt tikai nacionālā valoda (skaidrojums vajadzīgs šīs valodas lietotājam), bet tolaik daudz vieglāk bija izdot vārdnīcas ar krievu valodas terminiem” (Gaivenis 2002: 73). Taču Latvijā skaidrojošo vārdnīcu izdots samērā daudz, tikai tās ir tulkotas no krievu valodas. Mūsdienās gan Latvijā, gan Lietuvā šī tipa vārdnīcas izdod arvien biežāk. Tāpat kā enciklopēdiskā tipa terminu vārdnīcas, kurās skaidroti jēdzieni un aprakstīta to vēsture, reizēm ilustrējot ar fotogrāfijām, zīmējumiem u. tml. Atšķirībā no enciklopēdijām, kur termini atrodami gan atsevišķos, gan dažādu reāliju šķirkļos, šeit tie veido pastāvīgus terminu šķirkļus (tajos tiek skaidrota jēdzienu vēsture u. tml.). Lietuvā iznāk arī specializētas nozaru enciklopēdijas: *Lietuvių kalbos enciklopedija* (1999; 2008), *Lietuvių literatūros enciklopedija* (2001), *Muzikos enciklopedija* (2000) u. c.

Ar terminogrāfijas periodizāciju ir saistīts fakts, ka gan Latvijā, gan Lietuvā izdots ne viens vien tulkots izdevums, piemēram, Natana Vengrova un Leonīda Timofejeva literatūrzinātnes terminu vārdnīca no krievu valodas tulkota gan Latvijā (1957; 1962), gan Lietuvā (1961), Latvijā padomju laikposmā tulkotas arī estētikas, ētikas, filozofijas un mūzikas terminu vārdnīcas, turklāt tās visas pēc uzbūves ir skaidrojošas. Savukārt mūsdienās Latvijā iznākušas no angļu valodas tulkotas reliģijas terminu vārdnīcas, bet Lietuvā – vairākas no angļu un vācu valodas tulkotas literatūrzinātnes, kā arī dažu citu nozaru vārdnīcas. Interesanti, ka abas valstis saista Latvijā sagatavotā un izdotā *Mitoloģijas enciklopēdija* (1993–1994), kas tulkota no latviešu valodas un izdota Lietuvā (1997–1999). Lietuviešu terminu vārdnīcas tika izdotas arī ārzemēs – bez jau minētās mūzikas terminu vārdnīcas ASV vēl iznāca valodniecības terminu glosārijs (LEG 1971).

Specifiska mūsdienu terminogrāfijas iezīme – savas nozares terminu vārdnīcas izdod skolas, augstskolas, zinātniskās pētniecības institūti, ministrijas un uzņēmumi. Kā mācību līdzekļi populāras ir dažādu nozaru (apakšnozaru) terminu vārdnīcas. Piemēram, lietuviešu valodā izdotas vairāku valodniecības apakšnozaru (fonētikas, fonoloģijas, leksikoloģijas, terminoloģijas, teksta lingvistikas) vārdnīcas, vārdnīciņas² un rokasgrāmatas, bet latviešu valodā – specializēti leksikoloģijas, morfētikas un vārddarināšanas terminu kopojumi (Kvašite 2019). Tas, ka vārdnīcas izdod dažādas iestādes, liecina par lielām terminogrāfijas attīstības potencēm – vērojama liela vārdnīcu tipu dažādība un to variēšana atkarībā no nozaru speciālistu vēlmēm un vajadzībām, taču nav viegli visus izdevumus apzināt.

Kopumā gan Latvijā, gan Lietuvā humanitāro zinātņu terminogrāfiju pārstāv ētikas, estētikas, filozofijas, literatūrzinātnes, mūzikas, mākslas, reliģijas (teoloģijas), valodniecības un vēstures, kā arī dažādu to apakšnozaru terminu krājumi.

Avoti un literatūra

Baluodė 1999 – Baluodė, Laimutė. Leksikografinės paralelės XX a. Latvijoje ir Lietuvoje. *Acta Baltica '99*. Kaunas: Aesti, 1999, p. 6–11.

² Lietuviešu terminogrāfijā nosaukums *žodynėlis* ‘vārdnīciņa’ sastopams samērā bieži, reizēm papildus pievieno paskaidrojumus *trumpas* ‘īss’, *mažas* ‘mazs’.

Gaivenis 2002 – Gaivenis, Kazimieras. *Lietuvių terminologija: teorijos ir tvarkybos metmenys*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2002.

Graudonis 1994 – Graudonis, Jānis. *Arheoloģijas terminu vārdnīca: latviešu, krievu, vācu, angļu valodā*. Rīga: Zinātne, 1994.

ITK 1924 – *Ivardai, arba terminai, priimti Terminoloģijos komisijos*. Kaunas: „Sakalo” bendrovės leidinys, 1924.

Kvašite 2004 – Kvašite, Regīna. Lietuviešu un latviešu terminogrāfijas jaunumi. *Valoda – 2004. Valoda dažādu kultūru kontekstā*, XIV. Daugavpils: DU akadēmiskais apgāds „Saule”, 2004, 121.–126. lpp.

Kvašite 2019 – Kvašite, Regīna. Latviešu un lietuviešu terminogrāfija: valodniecības terminu vārdnīcas. *Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 146. dzimšanas dienas atceres starptautiskā zinātniskā konference „Vārds. Nozīme. Vārdnīca”*. Tēzes. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2019, 34.–36. lpp. Pieejams tiešsaistē: http://www.lulavi.lv/media/upload/tiny/files/Endzelina_tezes_2019_13.02.pdf [skatīts 15.01.2020.].

Kvašytė 1996 – Kvašytė, Regina. Terminoloģija Latvijojē. *Terminoloģija*, 3. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 1996, p. 70–78.

Kvašytė 2001 – Kvašytė, Regina. 1996–2000 m. Latvijojē išeistū terminū žodynū bibliografija. *Terminoloģija*, 8. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2001, p. 152–157.

LEG 1971 – *Lithuanian-English glossary of linguistic terminology* (by William R. Schmalstieg and Antanas Klimas). Department of Slavic Languages, Pennsylvania State University, 1971.

LIV 1995 – *Latvija izdotās latviešu valodas vārdnīcas*. Bibliogrāfisks rādītājs (1900–1994). Sast. M. Banga, G. Cakule, S. Kļaviņa, B. Mūrniece, S. Zariņa. Rīga: Latvijas Universitāte, 1995.

LKTŽ 2008 – Gaivenytė-Butler, Jolanta; Keinys, Stasys; Noreikaitė, Adelė. *Lietuvių kalbos terminų žodynai*. Anotuota 1900–2005 m. bibliografijos rodyklė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2008.

TTC 2007 – *Latviešu valodas terminoloģijas resursu kvalitātes un pieejamības apzīmāšana dažādās zinātnes un praktiskās darbības jomās*. Valsts aģentūras „Tulkošanas un terminoloģijas centrs” pētījums. Rīga. Pieejams tiešsaistē: http://www.vvc.gov.lv/export/sites/default/LV/publikacijas/vardnicu_petijums_TTC_16102007.pdf [skatīts 05.01.2020.].

VIL 2012 – *Vārdnicu izstrāde Latvijā 1991–2010*. Pētījums Jura Baldunčika vad. Atb. red. A. Lauzis. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2012.

ZTV 1922 – *Zinātniskās terminoloģijas vārdnīca*. Izglītības ministrijas terminoloģijas komisijas sakopojumā. Rīga, 1922.

Sintija ĶAUKŪĪTE

(LU Latviešu valodas institūts)

GRAFISKO LĪDZEKĻU LIETOJUMS VIRTUĀLAJĀ SAZIŅĀ

Cilvēka pasaule sastāv no daudz dažādām zīmēm, piemēram, valodas zīmēm, simboliem, signāliem u. tml. Skaniskas, artikulētas valodas zīmes var tikt aizstātas ar rakstu zīmēm. Kā atsevišķa vizuāla sazināšanās zīmju sistēmā funkcionē neverbālā komunikācija – žesti un mīmika. Tie papildina vārdisku komunikāciju starp saziņas dalībniekiem. Ar dažādiem grafiskiem līdzekļiem – interpunkcijas zīmēm, emocijzīmēm, lielajiem burtiem, burtveidolu – teksta autors daļēji mēģina izteikt to, ko runātā valodā izsaka prosodija (pauzes, intonācija) un paralingvistiskās zīmes – mīmika, žesti, kustības. Tömēr visas mutvārdu valodas īpatnības (runas temps, tembrs, balss tonis), kas raksturo runātāju, nav iespējams pārveidot rakstu zīmēs. Intonācija tekstā nojaušama tikai no konteksta un izmantotajām pieturzīmēm.

Virtuālās realitātes rašanās ir izmainījusi cilvēku dzīvi. Dažādi sociālie tīkli, diskusiju forumi un mikrobloģu vietnes ieņem nozīmīgu vietu mūsu komunikācijā un socializācijā. Tie sniedz iespēju sazināties un apmainīties domām ar cilvēkiem, kurus citkārt nekad nesastaptu un neuzrunātu. Virtuālajai realitātei ir tendence materializēt valodu – valodas zīmes pārvērst grafiskās zīmēs. Arvien vairāk valodas ekonomijas principa vai citu iemeslu dēļ datora un mobilā telefona ekrānā tekstu aizstāj ar speciāli tam radītām grafiskām zīmēm. Savā ziņā šādi cilvēce lēnām sāk atgriezties pie rakstības pirmsākumiem – piktogrāfijas jeb bilžu rakstības –, kurā par rakstzīmi izmanto piktogrammu – stilizētu attēlu vai zīmējumu. Elektroniskajā saziņā cilvēki izmanto daudz un dažādu no interpunkcijas zīmēm veidotu emocijzīmju, kas papildina rakstītu tekstu. Vairumam valodas lietotāju tās kļuvušas par neatņemamu ikdienas sastāvdaļu. Ar tām grafiskā veidā iespējams paust emocijas, jūtas, domas, attieksmi, piešķirt ziņojumam

humoristisku noskaņu vai padarīt to personīgāku. Rakstos izmanto arī specifisku grafisko zīmju tipu – pieturzīmes jeb interpunkcijas zīmes. Pieturzīmes tekstā veic gramatisko, intonatīvo, semantisko un stilistisko funkciju. Interpunkcijas zīmju stilistisks lietojums norāda uz teksta autora vēlmi izteikt kādu stilistisko papildinformāciju, piemēram, emocionālu ekspresiju, attieksmi. Uzmanība tiek pievērsta arī ar lielajiem alfabēta burtiem: *Līdz pienāks 2020. gada 31. decembris..., un Tu, velkot laukā un lasot šos savus laimes un prieka mirkļus, redzēsi, ka ESI LAIMĪGĀKAIS CILVĒKS PASAULĒ!!!*

Šī pētījuma mērķis ir sniegt pārskatu par grafisko līdzekļu lietojumu sociālajos tīklos *Facebook*, *Twitter* un tīmekļa vietnē *Instagram*. Sociālajos tīklos emocijas var tikt atspoguļotas gan ar vārdiem, gan ar emocijzīmēm un smaidiņiem. Emocijzīmes var veidot no dažādām interpunkcijas zīmju kombinācijām, savukārt, dzeltenās sejiņas – smaidiņi – var sastāvēt no diviem punktiņiem un izliektas līnijas vai citiem sejas vaibstiem:

*I wish everyone to have friends like they! Perfect Christmas greeting from my friends 😊 :))) Luv ya guys 🤔 :**

Ja sākotnēji šīs grafiskās zīmes tikai papildināja rakstītu tekstu, tad šobrīd tās jau var aizstāt visu tekstu. Ilustrācijai piemērs no sociālās vietnes *Instagram*: *kristapscaunes* 🤔🤔🤔🤔🤔🤔.

Avoti

instagram.com

facebook.com

twitter.com

Literatūra

Agejevs, Vladimirs. *Semiotika*. Rīga: Jumava, 2005.

Baltiņš, Māris; Druvieta, Ina. *Ceļavējš cilvēku ciltij. Valoda sabiedrībā*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2017.

Barash, Vladimir; Cha, Meeyoung; Fink, Clay; Park Jaram. Emoticon Style: Interpreting Differences in Emoticons Across Cultures. *Proceedings of*

the Seventh International AAAI Conference on Weblogs and Social Media. Palo Alto, CA: AAAI Press, 2013, pp. 466–475.

Blinkena, Aina. *Latviešu interpunkcija*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2009.

Kļaviņa, Sarma. *Valodas daba. Ievads vispārīgajā valodniecībā*. Lielvārde: Lielvārds, 1997.

Roze, Anitra. Interneta forumu lietotājvārdi: motivācija. *Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 145. dzimšanas dienas atceres starptautiskā zinātniskā konference „Valoda daudzveidībā”*. Tēzes. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2018, 46.–48. lpp. Pieejams tiešsaistē: http://www.lulavi.lv/media/upload/tiny/files/Endzelins_tezes_2018_21.02.pdf

Vītola, Inita. *Interpunkcijas stilistiskās funkcijas latviešu modernisma prozā (19. un 20. gs. mijā, 20. gs. pirmajā trešdaļā)*. Disertācija filoloģijas doktora grāda iegūšanai. Rīga: Latvijas Universitāte, 1997.

Dīte LIEPA

(LU Latviešu valodas institūts)

VALSTS PREZIDENTA RUNAS – SABIEDRĪBAS DISKUSIJU TEMATS

2019. gada 29. maijā ar 61 deputāta atbalstu atklātā Saeimas balsojumā Latvijā tika ievēlēts jaunais Valsts prezidents – Eiropas Savienības Tiesas tiesnesis, pēc izglītības jurists (pirmais jurists pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas 1991. gadā) un politologs Egils Levits. Jau pirmā uzruna 29.05.2019. pēc balsošanas rezultātu paziņošanas tiek analizēta un profesionāli vērtēta. Pēc tam seko zvēresta došana un visiem ir kļuvis skaidrs: valstī savu darbu ir sācis ne tikai izcils jurists un politologs, bet arī runasvīrs. Iepriekšējie trīs prezidenti (Valdis Zatlers, Andris Bērziņš un Raimonds Vējonis) sabiedrību netika nelutinājuši ar savām runām un oratora prasmi: šiem politiķiem bieži tika pārmests izteiksmes un satura vienvēidīgums, runu struktūras un mērķtiecības trūkums, arī – biežie misēkļi. Eksprezidentes Vairas Viķes-Freibergas politiskās retorikas latīņa profesionāli bija novietota tik augstu, ka viņas pēcnācējiem nebija viegli (un pat neiespējami) sacensties leksiskās bagātības, runas mērķtiecības, pārdomātas teksta struktūras un valodas izteiksmes līdzekļu lietojumā. „Publiskas runas iedarbības spēku nosaka gan līdzsvarots teksts, gan pati runas maniere. [...] Profesionālu runātāju, īpaši sabiedrisku darbinieku, mērķis ir ne vien sniegt nozīmīgu informāciju, bet arī pārliecināt klausītājus par kādu viedokli, reizē ietekmējot viņus arī emocionāli.” (Brēde 2017: 19) Kopš savas ievēlēšanas Valsts prezidents ir teicis aptuveni 100 runu, dažkārt – vairākas dienā, kas kļuvis par sabiedrībā plaši apspriestu tematu ar vērtējošu attieksmi. Referātā tiks aplūkoti trīs Valsts prezidenta runu aspekti:

- 1) prezidenta runās izmantotās uzrunas un uzrunas grupas;
- 2) retāk lietotu un mazāk dzirdētu leksēmu izmantojums;
- 3) plašs svešvārdu, t. sk. terminu, lietojums.

Prezidents var lepoties ar plašām un daudzveidīgām uzrunām. Jau pēc pirmās uzrunas prezidenta amatā iedzīvotāji sociālajos tīklos bija ievērojuši emocionālo vērsanos pie sabiedrības: „Mīlie Latvijas cilvēki!” Deputātus prezidents uzrunā šādi: „godātie tautas pārstāvji”, „godātie deputāti”, „kolēģi”, savukārt plašākā sabiedrībā tiek izmantotas uzrunas „dārgie tautieši”, „draugi”, „mīlie līdzcilvēki”, „godātie laikabiedri”, „mīlie latvieši”, „Latvijas cilvēki Rīgā, Latgalē, Vidzemē, Zemgalē, Kurzemē un visā pasaulē”, „Latvijas tauta” u. tml. 29.11.2019. Rīgas pili notiek Valsts prezidenta ierosinātā pirmā „solidaritātes sarunu” cikla domnīca „Latviešu nācija un saliedēta Latvijas valsts”, kurā izskan aicinājums iedzīvināt vārdu „līdztautieši”, aizstājot ar to vārdus „cittautieši”, „sveštautieši” un „mazākumtautību pārstāvji”. Plašu pamatu diskusijām raisījuši prezidenta runās iekļautie iepriekš maz (vai reti) lietotie vārdi: turpinātība, valstsgribo, sākotne, atjaunotne, likteņgadsmits, likteņkopība, vienvērtīgs, satvars, jābūtība u. tml. Pats prezidents intervijā Latvijas Televīzijas „Rīta „Panorāmā”” (20.11.2019.) to skaidro šādi: „Valodas jaunrade ir katra cilvēka uzdevums, un es arī to labprāt daru. [...] Mums ir jābagātina mūsu valoda, mūsu valodas konstrukcija dod mums iespēju radīt jaunvārdus. Domai attīstoties, ir jāatrod jauni vārdi, kas apraksta šo domu. [...] Šādu vārdu jēga ir likt aizdomāties.” (Pieejams: <https://lv.lsm.lv/lv/raksts/20.11.2019-intervija-ar-egilu-levitu.id173138/>) Vēl tiek pārrunāts svešvārdu lietojums: vai to nav par daudz, vai tie ir saprotami plašākai sabiedrībai? Populārzinātniskā stila runas vairāk ir paredzētas konkrētai mērķauditorijai. Tāda, piemēram, bija prezidenta uzstāšanās konferencē par politiskās kultūras lomu Latvijas ilgtspējīgā attīstībā. Svešvārdu un terminu šajā runā bija daudz, taču tie tika arī skaidroti, izmantojot zinātniskā teksta t. s. adaptīvo taktiku. Zinātniskajā un populārzinātniskajā stilā nav pieļaujami tradicionālie publicistikas stila komunikatīvie paņēmieni: ekspresīva leksika, emocionāli izteicieni, sarunvalodas elementī. Jāņem vērā, kādai auditorijai ir paredzēts vēstījums – Ziemassvētku un Jaungada uzrunā svešvārdu nebija, arī uzrunā tautai 18.11.2019. adaptīvā taktika nebija jāizmanto. Dzirdētas arī bažas, ka netiek ievēroti klasikas kanoni. Diskursa pētnieks Martins Reizīgls norāda: „Pretstatā klasiskajiem retorikas žanriem (idealizētā un daļēji hipotētiskā skatījumā) mūsdienu politisko komunikāciju raksturo liela tipoloģiskā daudzveidība, kam piemīt

daudzas laiciskas saiknes ar pagātni, tagadni un nākotni, tēmu īslai-
cīga aktualitāte un procesuāla iekļaušanās kompleksā [...] tīklā, ko
rada bieži vien selektīva, fragmentāra vai pārfrāzēta runas izplatīša-
na plašsaziņas līdzekļos neviendabīgām mērķauditorijām.” (Reisigl
2008: 258–259) Valoda ir bagāta, retoriskās izpausmes iespējas –
daudzveidīgas, un katram runātājam ir iespēja veidot savu stilu, arī –
Valsts prezidentam.

Literatūra

Brēde 2017 – Brēde, Maija. Izcēluma efekts emocionālā publiskā runā.
Vārds un tā pētīšanas aspekti, 21(1/2). Liepāja: LiePA, 2017, 18.–27. lpp.

Reisigl 2008 – Reisigl, Martin. Rhetoric of political speeches. In: Ruth
Wodak, Veronika Koller (eds.). *Handbook of Communication in the Public Sphere*.
Walter de Gruyter GmbH & Co, Berlin, 2008, pp. 243–269.

Aleksandra ĻAUČUKA

(*Latvijas Universitāte*)

DEFICĪTA IZPAUSMES FRAZEOLOĢIJAS TULKOJUMOS NO FRANČU VALODAS LATVIEŠU VALODĀ

Referāts atspoguļo autores promocijas darbā iekļauto pētījumu
par frazeoloģismu tulkojumiem daiļliteratūrā no franču valodas lat-
viešu valodā. Pētījums tika veikts, izmantojot 927 vienību lielu paralē-
lu korpusu, kurā iekļauti frazeoloģismi no franču oriģināldarbiem un
tiem pretstatīti ekvivalenti tulkojumi latviešu valodā, kas tika izdoti
Latvijā no 1990. gada līdz 2017. gadam.

Zinātniskajā darbā frazeoloģismi, kas ir vairāku vārdu savieno-
jumi ar zināmu stabilitāti un pārnesto nozīmi, tika pētīti kā tiem rak-
sturīgu īpašību kopumi. Kā papildu dimensija pētījumā deficīta kon-
tekstā tika izskatīti arī tēli.

Pētījuma uzdevums bija izpētīt tulkošanas procesā radušos
deficītu un tā izpausmes. Hipotēze tika izvirzīta, pieņemot, ka frazeo-
loģisma semantiskais lauks spēj ietekmēt deficīta izpausmes jeb rak-
sturīgo pazīmju saglabāšanos tulkojumā. Darbā tika iegūti hipotēzi
atbalstoši un statistiski nozīmīgi dati, kas apliecināja, ka noteiktu
semantisku lauku tulkojumu statistikas rezultāti atšķiras no korpusā
norādītajām vidējām vērtībām.

Analīze rāda, ka visnoturīgākā īpašība, kas saglabājas 75 % gadī-
jumu pēc frazeoloģismu tulkošanas, ir tas, ka pārsvarā jēga tiek izteikta
ar vairākiem vārdiem jeb polileksikalitāti; vienārda ekvivalenti tiek
piedāvāti samērā reti. Tad seko pārnestā nozīme (43 %) un kodificē-
ta forma (37 %). Visnenoturīgākā frazeoloģisma sastāvdaļa izrādījies
tēls – tas tulkojumos tiek saglabāts atbilstoši oriģinālam tikai trešdaļā
gadījumu. Šāda situācija ir izskaidrojama ar to, ka frazeoloģismos
vienlaikus pastāv divas nozīmes – tiešā, kas ne vienmēr atspoguļo reā-
lo pasauli vai ietver jēgu, un pārnestā, ko valodas lietotājs grib pateikt.

Pētījums rāda, ka tulkotāji savā darbā dod priekšroku tiešajām nozīmju izpausmēm. Ja pastāv iespēja atveidot frazeoloģismu ar tā ekvivalentu mērķa valodā, tas tiek darīts, bet, ja šādu vienību nav iespējams atrast vai to izdarīt ir grūti, latviešu tulkotāji no franču valodas dod priekšroku vienkāršiem formulējumiem bez metaforām un gandrīz nekad neizmanto pašu radītās vai aizgūtās metaforas, kas vēl nav nostiprinājušās mērķvalodā.

Zinātniskajā darbā tiek aprakstīta arī frazeoloģismu elementu mijiedarbības hierarhija tulkošanas procesā. Dažas no raksturīgajām īpašībām ir savstarpēji saistītas, piemēram, elementu sakausējums var veidoties tikai pēc vairāku elementu apvienošanas jaunas nozīmes radīšanai, t. i., stabilitāte seko polileksikalitātei. Šādas attiecības atspoguļojas arī tulkotāju prioritāšu hierarhijā, kas veidojas uz statistisko datu pamata: polileksikalitāte vai atsevišķs vārds ir tulkotāja pirmā izvēle, kas nav atkarīga no pārējām pazīmēm. Tad seko izšķiršanās par vai pret pārnesto nozīmi, kas izteikti korelē ar pārējo frazeoloģisma pazīmju saglabāšanos tulkotos tekstos. Pārnestās nozīmes lietošanu tulkojumos padara iespējamu polileksikalitāte, kas arī ir stabilitātes obligāts priekšnosacījums. Statistiskā analīze liecina par to, ka latviešu tulkotājiem nav īpašu preferenču saistībā ar to, vai viņi tekstos lieto stabilas vārdkopas, *ad hoc* risinājumus vai vienvārda ekvivalentus. Turklāt izvēle starp tēla saglabāšanu un stabilas, pazīstamas vārdkopas lietojumu dažreiz var tikt pielīdzināta dilemmai par to, kam palikt uzticīgam – avotam vai tulkotā darba lasītājam. Visbeidzot – tēls neietekmē pārējās tulkotāja izvēles, bet ir atkarīgs no tām.

Elena NIKOLAENKO

(Bryansk State University named after academician I. G. Petrowsky)

ON CONCEPTUALIZING EXCESSIVE ACTION THROUGH THE SHOWER METAPHOR IN ENGLISH

The goal of this paper is to explore how the aspectual meaning of an action quantity “greater than the norm” or excessive action is conceptualized metaphorically through the source concept of WATER in the English language. The focus is on the subversion of the “Too much action quantity is Water” metaphor into the “Too much action quantity is Shower” metaphor. This research is based on the main tenets of aspectology and the conceptual metaphor theory. The data under analysis consist of samples collected from modern English fiction by hand-searching and by using corpus techniques (British National Corpus). The data were subjected to bottom-up analysis of metaphors, and the functioning of the SHOWER metaphor was described in the levels of semantics, context and pragmatics.

The research argues that WATER metaphors are a frequently used means for expressing excessive action in English. The usage of the concrete source of WATER helps the speaker to highlight such quantitative characteristics of action as 1) flowing in a strong current, 2) abundant (like flood or waterfall) and 3) powerful. All water bodies fall into three big groups: solid (ice, snow, glacier, hail, frost), liquid/fluid, and vapourous (clouds, mist, steam). The focus of this research is on the fluid form of water and in particular on those water bodies which possess such quantitative characteristics of action as *fast movement* and *abundance/mass*, because only they can function as a source for the “Too much action quantity is Water” metaphor and thus denote excessive action. SHOWER is one of such examples.

“SHOWER” can be defined as an abundance of small drops that come out in a burst, starting and stopping suddenly and having

a short duration. These drops fall down together (downward movement in a concentrated current) or move up in the air (upward and dispersed movement), and cover a small area. Hence, the SHOWER metaphor focuses on the following aspects of the concept of “shower”: 1) abundant, 2) bursting and sudden, 3) moving downwards or upwards, 4) short-term, 5) covering a certain area.

In a context, not all of these semantic components may become salient. The source SHOWER can correspond to different targets that can be classified into two large groups according to the type of movement: 1) an abundance of heavy or light objects *falling down*, 2) an abundance of light objects *flying in different directions*.

This paper gives a detailed description of the mappings between the concrete source of SHOWER and the abstract notion of excessive action, as well as presents the classification of the targets and outlines the regularities of the functioning of the SHOWER metaphor.

Малгожата ОСТРУВКА, Эва ГОЛЯХОВСКА

(Институт славистики Польской академии наук)

ПОЛЬСКИЙ ЯЗЫК СТАРШЕГО ПОКОЛЕНИЯ ПОЛЯКОВ В ЛАТВИИ: СОПОСТАВИТЕЛЬНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ДВУХ ИДИОЛЕКТОВ

Функционируя более четырех веков вне этнической территории, польский язык еще в начале 90-х годов XX века носил черты социального расслоения, поскольку местную диаспору составляли: помещики-дворяне; шляхта, имеющая документы, подтверждающие дворянские корни (гербы); мелкая шляхта, управляющая целыми имениями или несколькими деревнями; а также лесники; ковали; железнодорожные служащие и др. Поляки в Латвии пережили Октябрьскую революцию и две войны, сохранив свою идентичность, язык и католическое вероисповедание.

В период с 1995 до 2000 года Малгожата Острувка в результате проведенных исследований записала и проанализировала хорошо сохранившийся, социально дифференцированный польский язык, передаваемый в семьях из поколения в поколение. Несмотря на то, что с 1989 года поляки в Латвии имели возможность свободно сохранять и развивать свой язык и культуру, в настоящее время количество носителей, говорящих по-польски и имеющих польскую идентичность, уменьшается. Существовавшее ранее социальное и языковое расслоение нивелировалось.

В статье „Современный польский язык в Латвии”, опубликованной в 2018 году в журнале *Linguistica Lettica* (т. 26), мы описали современную социолингвистическую ситуацию в Латвии, а также существующие в настоящее время варианты польского языка и их основные черты. В течение двух последних лет мы продолжали полевые исследования, в ходе которых нам удалось

зафиксировать еще несколько вариантов польской разговорной речи. В качестве примера в докладе будут сопоставлены два варианта польского языка: „деревенский”, носителем которого является мужчина, родившийся в 1950 году в предместье Даугавпилса, и вариант представителя городской интеллигенции, носитель которого – женщина, родившаяся в 1934 году, закончившая польскую начальную школу, имеющая высшее образование и опыт преподавания в вузе.

Целью доклада является сравнительный анализ этих двух вариантов польского языка, которые мы записали летом 2019 года в Даугавпилсе. В докладе будут представлены языковые биографии информантов (т. е. сведения о том, каким образом они учили польский язык, как его совершенствовали и передавали младшему поколению), а также сопоставительный анализ характерных особенностей польского языка, описанного М. Острувкой в неопубликованной кандидатской диссертации (2002), и идиолектов, обнаруженных нами в последние годы.

Литература

Miodunka, Władysław T. Biografia językowa jako jedna z metod badania dwujęzyczności. *Bilingwizm polsko-obcy dziś. Od teorii i metodologii badań do studiów przypadków. Monografia zbiorowa pod redakcją Roberta Dębskiego, Władysława T. Miodunki*. Kraków, 2016, s. 49–87.

Ostrówka, Małgorzata. O języku polskim w okolicach Indrycy. *Acta Baltico-Slavica*, 24. Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy, 1999, s. 296–305.

Ostrówka, Małgorzata. O języku polskim w okolicach Krasławia. *Acta Baltico-Slavica*, 25. Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy, 2000, s. 115–121.

Ostrówka, Małgorzata. Teksty z Krasławia i okolic na Łotwie z komentarzem językowym. *Język polski dawnych Kresów Wschodnich*. Red. Rieger J., t. 2. Warszawa: Semper, 1999, s. 105–113.

Ostrówka, Małgorzata. *Współczesna polszczyzna mówiona na Łotwie*. Рабочая распечатка в библиотеке IS PAN (Instytut Slawistyki PAN), 2002.

Острувка, Малгожата. Восточнославянские и балтийские интерференции в языке поляков Латвии. *Proceedings of the 4th International Congress of Dialectologists and Geolinguists*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2006, с. 392–399.

Острувка, Малгожата. Последствия контакта польского и русского языков для речи поляков. *Linguistica Lettica*, 15. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2006, s. 179–192.

Острувка, Малгожата; Голяховска, Эва. Современный польский язык в Латвии. *Linguistica Lettica*, 26. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2018, s. 154–173.

Solvita POŠEIKO

(LU Latviešu valodas institūts)

LINGVISTISKĀS AINAVAS IZPĒTES VIRZIENI PASAUĻĒ UN TO ATBLĀZMA LATVIJĀ

Lingvistiskās ainavas (LA) izpēte ir galvenokārt attiecināma uz pilsētas sociolingvistikā, valodas politiku un pārvaldību, kas kopš 20. gs. beigām ir nostiprinājusies kā patstāvīga zinātniskā tradīcija ar savu teorētisko un metodoloģisko bāzi (Pošeiko 2015). Taču LA pētniecība pēdējā desmitgadē ataino, ka visā pasaulē ir ievērojami pieaudzis gan valodniecisku, gan starpdisciplināru pētījumu skaits, tā piesakot un attīstot jaunus teorētiskos un metodoloģiskos virzienus (Gorter 2019; Pütz, Mundt 2019; Backhaus 2019; Pošeiko 2019). Tie ataino publisko rakstveida tekstu izpratnes, analīzes un interpretācijas daudzveidību no dažādiem skata punktiem.

Regulāri piedaloties ikgadējās LA konferencēs un starptautiskās konferencēs ar speciāli LA paredzētām sekcijām, studējot vadošo pētnieku publikācijas (t. sk. individuālās un kolektīvās monogrāfijas), tāpat arī izstrādājot zinātniskos rakstus un monogrāfiju, pētījuma autorei ir izveidojies priekšstats par LA izpētes tendencēm pasaulē, Baltijas valstīs un Latvijā. Līdz ar to šī referāta mērķis ir apkopot un raksturot jaunākos LA izpētes virzienus ar inovatīvām idejām un apjomīgākos praktiskos pētījumus, parādot, kā šīs starptautiskās tendences ir ietekmējušas LA izpētes gaitu Latvijā. Referātā tiks īsumā arī prezentēts pēcdoktorantūras projektā „Pilsētu lingvistiskā ainava kā daudzpusīgs resurss Baltijas valstīs: valodnieka, uzņēmēja un studenta perspektīva” paveiktais un drīzumā paveicamais.

Literatūra

Backhaus 2019 – Backhaus, Peter. Linguistic Landscape. In: Heinrich, P.; Ohara, Y. (eds.). *The Routledge Handbook of Japanese Sociolinguistics*. Routledge, Taylor & Francis, 2019, pp. 158–169.

Gorter 2019 – Gorter, D. Methods and techniques for linguistic landscape research: About definitions, core issues and technological innovations. In: Pütz, M.; Mundt, N. (eds.). *Expanding the Linguistic Landscape: Linguistic Diversity, Multimodality and the Use of Space as a Semiotic Resource*. Bristol: Multilingual Matters, 2019, pp. 38–56.

Pošeiko 2015 – Pošeiko, Solvita. *Valodas un to funkcionalitāte pilsētu publiskajā telpā: Baltijas valstu lingvistiskā ainava*. Disertācija. Rīga: LU, 2015. Pieejams tiešsaistē: http://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/31349/298-51593-Pošeiko_Solvita_sp10146.pdf?sequence=1.

Pošeiko 2019 – Pošeiko, Solvita. Lingvistiskā ainava. *Nacionālā enciklopēdija*. 2019. Pieejams tiešsaistē: <https://enciklopedija.lv/skirklis/52199-lingvistisk%C4%81-ainava>.

Pütz, Mundt 2019 – Pütz, Martin; Mundt, Neele (eds.). *Expanding the Linguistic Landscape: Linguistic Diversity, Multimodality and the Use of Space as a Semiotic Resource*. Bristol: Multilingual Matters, 2019.

Vija POŽARNOVA

(LU Latviešu valodas institūts)

LATVIEŠU VALODA TĪMEKLĪ – NOVĒROJUMI, TENDENCES UN PROGNOZES

Vēl pavisam nesen humanitāro zinātņu jomas pārstāvju darbs lielākoties notika, izmantojot drukātus materiālus, bet viss digitālais tika uzskatīts par piederīgu eksaktām zinātnēm, taču patlaban Latvijā jau iespējams studēt programmā ar nosaukumu „Digitālās humanitārās zinātnes”. Jaunais un netaustāmais laikmets sniedz ne tikai iespēju digitalizēt iepriekš drukāto un programmēt unikālus rīkus tekstu apstrādei un analīzei, bet nodrošina arī vidi, kurā veidot un patērēt (lasīt, skatīties un klausīties) saturu. Saskaņā ar statistikas datiem arī Latvijas iedzīvotāji aktīvi izmanto tīmekļa piedāvātās iespējas – mājsaimniecību īpatsvars, kurās pieejams internets, pieaug katru gadu, un 2019. gadā tie ir 85,4 %. Savukārt 2018. gadā veiktā aptaujā noskaidrots, ka vidēji mēnesī Latvijā internetu pārlūkojuši 1 421 000 cilvēku.

Tā kā vairāk nekā puse Latvijas iedzīvotāju pārvalda vismaz divas svešvalodas, ir loģiski izvirzīt pieņēmumu, ka arī tīmeklī valodas paradumi ir multilingvāli, un šo pieņēmumu apstiprina arī aptauju dati. Realitātē Latvijas iedzīvotāju valodas paradumus zināmā mērā ietekmē apzināti veidota valodas politika, savukārt tīmeklis ir vide, kurā noteikumu ir mazāk (vai arī tie ir grūtāk pārvaldāmi) un saturs var tikt veidots vai patērēts tādā valodā, kura attiecīgā situācijā ir vēlamāka, ērtāka, vairāk pārdota vai kā citādi piemērotāka.

Kā zināms, jomas specifikas dēļ sākotnēji ieviestās ierīcēs bija pieejama tikai angļu valoda un tā šajā vidē joprojām ir dominējoša, taču jāuzsver, ka latviešu valoda ir viena no pieciem procentiem pasaules valodu, kas vispār mūsdienu tīmeklī pastāv. Latvijas interneta lietotāji neslēpj, ka saturu gan veido, gan patērē arī citās valodās, jo tādējādi var piekļūt gan plašākam satura patērētāju lokam, gan neizmērojamam informācijas apjomam. Tāpat, analizējot sociālo

tīklu platformās izmantotos tēmturus, bieži var novērot gadījumus, kad saturs veidots latviski, taču to papildina tēmturi angļu valodā, tādējādi konkrētam ierakstam nodrošinot plašāku pieejamību.

Tīmekļa vides sniegtās iespējas, kā arī laikmetam raksturīgais ikdienas straujums nereti rada iespaidu, ka visas tendences virzās vienuviet – uz ātrākiem, vieglākiem un „visiem” saprotamiem risinājumiem, ar to domājot arī angļu valodas dominanci. Taču, iepazīstoties ar statistikas datiem un dažādu aptauju materiāliem, var novērot, ka arī latviešu valoda tīmeklī tiek lietota aktīvi – saturs tiek gan veidots, gan patērēts. Pēdējo gadu laikā, piemēram, ir strauji pieaudzis aplāžu jeb podraižu (sarunu raidījumi audioformātā vai videoformātā) skaits latviešu valodā, kas tomēr liecina, ka saturs latviešu valodā ir pieprasīts un cilvēki labprāt tādu veido, par spīti tam, ka, izvietojot raidījumus vietnē *YouTube*, vairāk iespēju nopelnīt nodrošinātu saturs angļu valodā.

Var secināt, ka latviešu valodas lietojums tīmeklī nav viennozīmīgs, un, lai arī šajā vidē jāsadzīvo kopā ar lielākām valodām, analizējot ne tikai piedāvāto saturu, bet arī aptaujājot tīmekļa lietotājus, iespējams, var rast risinājumus, kā veicināt arvien jauna un arī kvalitatīva satura veidošanu latviešu valodā, kā arī piesaistīt tam auditoriju.

Literatūra un citi avoti

Atskats par interneta izmantošanas tendencēm Latvijā 2018. gadā. Pieejams tiešsaistē: <https://www.gemius.lv/interneta-mediji-zinas/atskats-par-interneta-izmantošanas-tendencem-latvija-2018-gada.html> [skatīts 10.01.2020.].

Informācijas un komunikācijas tehnoloģiju lietošana mājsaimniecībās 2018. gadā. Pieejams tiešsaistē: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/zinatniecekt/datori-internets/meklet-tema/389-informacijas-un-komunikacijas-tehnologiju> [skatīts 10.01.2020.].

Latvijas interneta statistika – sociālās platformas, mediji un to izmantošana. Pieejams tiešsaistē: <https://marisantons.lv/statistika/> [skatīts 10.01.2020.].

Vannini, Laurent; Le Crosnier, Hervé. *NET. LANG Towards the Multilingual Cyberspace.* C&F éditions, 2012. Pieejams tiešsaistē: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000216692> [skatīts 10.01.2020.].

Alma RAGAUŠKAITĖ

(*Institute of the Lithuanian Language*)

KAI KURIE XVII AMŽIAUS KĖDAINIEČIŲ ASMENVARDŽIŲ DARYBOS POLINKIAI

Vieni svarbiausių Lietuvos miestiečių istorinės antroponimijos šaltinių yra miestų savivaldos institucijų aktų knygos, inventoriai, bažnytinių metrikų knygos ir kt. svarbūs rankraštiniai šaltiniai (Ragauskaitė 2016: 39; 2017a: 111; 2017b: 53; 2018a: 173; 2018b: 101; 2018c: 53). Senųjų Kėdainių istorinis vardynas jau pradėtas tirti. Pastebėjus kėdainiečių įvardijimo, jų antroponimų kilmės, slavinimo, pavardžių formavimosi situacijos ypatumus, šio miesto gyventojų asmenvardžių tyrimas yra aktualus ir tęstinas.

Antroponiminė medžiaga pranešimui buvo surinkta iš XVII a. istorijos dokumentų (1604 m., 1624 m., 1666 m. Kėdainių inventorių ir 1622 m. Kėdainių klebonijos čišo inventoriaus). Juos rašė keli raštininkai lenkų kalba. Svarbu tiksliai apibrėžti, kokie istorijos dokumentuose užrašyti antroponimai priskirtini miestiečiams. Kėdainių vietinės bendruomenės nariai pažymėti nuoroda lenk. *mieszczanin*. Kėdainiečiai suregistruoti pagal jų gyvenamąją vietą mieste. Surašytos ne tik gatvės, bet ir kėdainiečių namai.

XVII a. Kėdainių gyventojų įvardijimo sistema įvairavo. Jie buvo užrašyti dviem, trimis ir vienu asmenvardžiu. Aiškiai dominavo dvinaris miestiečių įvardijimo modelis. Lingvistinei analizei buvo atrinkti kėdainiečių (lietuvių ir lenkų) 906 dvinariai užrašymai. Kaip tik antrieji šio dvinario įvardijimo nariai (pavardės ar jų funkciją atliekantys antroponimai) yra tiriamasis objektas.

Šio pranešimo tikslas – aptarti XVII a. kėdainiečių asmenvardžius darybos aspektu, apibūdinti jų užrašymo, slavinimo ypatumus, išskirti produktyviausias priesagas.

Kėdainių inventorius rašė raštininkai, kurių gimtoji kalba, matyt, buvo ne lietuvių. Todėl didesnė dalis antroponimų buvo įvairiai

pakeisti. Tam įtakos turėjo ir lingvistinės priežastys, o ypač lietuvių ir lenkų kalbų sąveika. Ištirtuose inventoriuose pastebėta asmenvardžių slavinimo reiškinių: garsų pakaitos, slaviškų priesagų vartosenos lietuviškos kilmės antroponimuose, galūnių numetimo atvejų.

Išnagrinėti Kėdainių gyventojų 906 antrieji asmenvardžiai suskirstyti į dvi grupes: 1) antroponimai su lietuviškomis *-aitis*, *-ėnas*, *-(i)onis*, *-(i)ūnas* ir slaviškomis *-evič*, *-ovič* patroniminėmis priesagomis, su priesaga *-iškis*, su deminutyvinėmis priesagomis *-elė*, *-elis*, *-ėlis* bei su lenkiškėmis *-sk-* tipo priesagomis ir 2) asmenvardžiai be šių priesagų.

Pirmoji grupė žymiai didesnė. Ją sudaro 666 (73,5 % visų antrųjų antroponimų) asmenvardžiai. Tarp jų dažniausi patronimininių priesagų *-evič* (203, t. y. 22,4 %) ir *-aitis* (106, t. y. 11,7 %) vediniai. Antrojoje grupėje 240 (26,5 %) antroponimų.

Literatūra

Ragauskaitė 2016 – Ragauskaitė, Alma. Škotų pavardžių užrašymo tendencijos XVII–XVIII a. Kėdainių miesto istorijos šaltiniuose. *Acta Linguistica Lithuanica*, 75, 2016, p. 39–61.

Ragauskaitė 2017a – Ragauskaitė, Alma. Germaniškos kilmės kėdainiečių antroponimai XVII–XVIII a. Kėdainių miesto istorijos šaltiniuose. *Baltu filologija*, 26(2), 2017, p. 111–128.

Ragauskaitė 2017b – Ragauskaitė, Alma. Kėdainiečių (lietuvių, lenkų) pavardžių formavimosi tendencijos XVII–XVIII amžiuje. *Acta Linguistica Lithuanica*, 77, 2017, p. 53–77.

Ragauskaitė 2018a – Ragauskaitė, Alma. The patterns of recording the names of German residents in Kėdainiai in the nineteenth century: Introductory remarks. *Acta Baltico-Slavica*, 42, 2018, p. 173–188.

Ragauskaitė 2018b – Ragauskaitė, Alma. XVII a. kėdainiečių asmenvardžių darybos tendencijos. *Baltu filologija*, 27(1), 2018, p. 101–118.

Ragauskaitė 2018c – Ragauskaitė, Alma. XVII a. kėdainiečių lietuviškos kilmės asmenvardžiai. *Acta Linguistica Lithuanica*, 78, 2018, p. 53–75.

Beatrise REIDZĀNE

(LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts)

ORTOGRĀFIJAS PROBLĒMAS TAUTASDZIESMU PUBLICĒJUMOS

Mūsdienu tradīcija – pievērsties savas dzimtas un savas tuvākās apkārtnes apzināšanai – aktualizējusi novadpētnieku vēlēšanos apkopot un izdot arī sava novada vai sava pagasta folkloras materiālus, vācot tos gan no publikācijām, gan nepublicētajām Latviešu folkloras krātuves (LFK) kolekcijām. Šajā priekšlasījumā tiks skarti galvenokārt tautasdziesmu publicējumu ortogrāfijas aspekti.

Pirms 150 gadiem Latvija bija sadalīta divos rakstu apgabalos: 1) Kurzemes, Zemgales un Vidzemes apgabals, kur drukā tika lietota **fraktūra**, tā sauktais *gotu šrifts* vai gotu burti; 2) Vitebskas guberņā iekļautā Latgale, kur tekstus drukāja **antikvā**, t. i., ar latīņu burtiem jeb *latīņu šriftā*.

Tāpēc „Latvju dainu” (LD) pierakstos, pēc Krišjāņa Barona atziņuma, nodalāmi, pirmkārt, literārajai valodai tuvais apgabals, t. i., vidus dialekta un lībiskā dialekta zona (aptuveni 99 % tekstu), drukāšanā lietotais *gotu šrifts*: to raksturo 1) „čupu burti” *sch š, zch ž, tsch č* vietā, 2) burtkopa *ee* divskaņa *ie* apzīmēšanai, 3) *o* divskaņa *uo* apzīmēšanai, 4) patskaņu garuma nenorādīšana piedēkļu zilbēs un 5) 3 dažādi mūsdienu garumzīmes aizstājēji: *h* saknes zilbēs un 2 diakritiskās zīmes galotņu garumu apzīmēšanai *gravis* (˘) un *jumtīņš* (^). Otrkārt, „Latvju dainu” pierakstos nodalāmi ar latīņu burtiem drukātie teksti, kas pierakstīti Latgales izlokšnēs un 3 Vidzemes sēliskajās izlokšnēs, ko K. Barons dēvē šādi: „Latīņu burti ar sevišķām rakstu zīmēm izlokšņu skaņu apzīmēšanai.” Te abu lielāko vācēju un iesūtītāju – Fēliksa Boļeslava Laizāna un Pētera Smeltera – materiāli rediģēti pēc samērā atšķirīgiem principiem. Kopīgs ir tas, ka visi garumi ir apzīmēti ar diakritiskajām zīmēm: *gravis*, *akūts*, *jumtīņš*, kā arī tas, ka divskaņi apzīmēti ar šīm pašām diakritiskajām zīmēm. Atšķirīga ir palatālo/

palatalizēto patskaņu apzīmēšana. F. B. Laizāna materiālu kopā mīkstina tikai / un *ŋ*, arī tur, kur tie runas plūsmā būtu tikai palatalizēti, bet P. Smeltera materiālu kopā ar mīkstina zīmi – komatiņu zem līdzskaņa – apzīmēti gan / un *ŋ*, gan arī visi palatalizētie līdzskaņi.

Uz „Latvju dainām” balstītie 30. gadu lielizdevumi – gan Luda Bērziņa dainu pamatdziesmu izdevums, gan Roberta Klaustiņa un Jāņa Endzelīna „Latvju tautas dainas” – katrs citādi risina Latgales tekstu problēmas.

50.–60. gados publicēto lielizdevumu tekstu avoti ir „Latvju dainas” un 20.–30. gados LFK vāktu materiālu apkopojums „Tautas dziesmās” P. Šmita redakcijā (4 sējumi, 1936–1940) īpaši izstrādātā ortogrāfijā. 20. gs. 50.–90. gados gandrīz katrā publikācijā izmantotajiem LD materiāla pārpublicējumiem tekstu rediģēšanā vērojamas atšķirības.

Mūsdienās plaši izmantotajā LD elektroniskajā versijā *www.dainuskapis.lv* pierakstos garumu ar garumzīmi apzīmē tikai saknes zilbēs *h* vietā, pārējos gadījumos paturēti gan *gravis*, gan *akūts*, gan *jumtīņš*. Visas diakritiskās zīmes saglabātas arī Latgales tekstos.

Līga ROMĀNE-KALNIŅA

(Latvijas Universitāte)

**‘WE ARE ESTONIANS, LATVIANS,
LITHUANIANS’: PRONOUNS AS INDICES
OF (SUPRA)NATIONAL AND INDIVIDUAL
IDENTITIES IN PRESIDENTIAL RHETORIC
OF THE BALTIC STATES**

The current research examines pronominal indexing in presidential speeches in Latvia during the years 1919–2019, and in Estonia and Lithuania during the years 1991–2019. The study focuses on cases when pronouns function not only as syntactic facilitators of communication, but also as social indices that help to create diverse social systems of beliefs, from individual to national and even supranational identities. Personal pronouns such as *I* vs *you* and *we* vs *they* are used to show relations between ingroups and outgroups, as well as for marking the shift of responsibility, while adverbs of spatiality and time such as *here* vs *there* and *now* vs *then* show how identity is constructed in relation to common histories and common territorial boundaries. This study looks at the concept of identity as a collective sense of belonging (be it national identity or supranational (European) identity), and at the ways of expressing one’s individual, national and supranational identity through deliberate choice of pronouns and deictic mapping. It is hypothesised that the presidents of Estonia, Latvia and Lithuania use pronouns to express the national identities of their states, as well as the common Baltic identity and the common (supranational) European identity. This is done by using the pronoun *we* (inclusive and exclusive forms) in opposition with the pronoun *they* as well as the adverbs marking proximity (*here*) and some instances also distance (*there*). The preliminary conclusions show that while all of the presidents tend to use the pronoun *we* with a relatively higher frequency than other types of deictic references that pertain to the

reflection of identities, the presidents of Estonia (when compared to those of Latvia and Lithuania) use this pronoun inclusively not only with the purpose of showing unity between the citizens of the state (or the EU) and the president, but also to shift responsibility for specific statements and actions from personal to shared. The presidents of Latvia and Lithuania use the pronoun *we* less frequently; however, they use the first-person pronoun *I* relatively more often in their speeches than the presidents of Estonia do.

The present study employs corpus-based approach to Critical Discourse Analysis and the Discourse-Historical approach to investigate the use of pronouns within a specific context and their co-textual environment (via collocation analysis), and offers a historically-oriented view on the political, social and economic environment behind the particular choices of pronominal use. The research is based on the theories of De Fina (1995), Chilton and Schäffner (2002), Fairclough (2003), Cramer (2010), Van Dijk (2009), Baker (2012) and Wodak and Meyer (2016) in the field of Critical Discourse Analysis, Corpus Linguistics, and deictic mapping in political discourse.

Māra RUBENE

(LU Filozofijas un socioloģijas institūts)

„BRĀLĪTI BALTO!” PĀRDOMU DRUMSLAS VALODAS PILNĪBAS JAUTĀJUMĀ

Almanzora stāstu grāmatā „Kaislību varā” 1899. gadā teiktos vārdus, uz kuriem var atsaukties, pateicoties elektroniski pieejamajai Mīlenbaha-Endzelīna latviešu valodas vārdnīcai, proti, ka „par daudz pilnīgs neviens nebūs”, varam attiecināt arī uz valodu. Mūsdienu mainīgajā tehnoloģiju pasaulē valodas ir pakļautas straujām izmaiņām un krīzēm. Vai šajā kontekstā varam runāt par valodas pilnības konceptu, un, ja runājam par to, tad kādās nozīmēs? Šim jautājumam ir daudzi aspekti un sensena vēsture. Ir autori, kuri ar perfektu valodu saprot Dieva jeb dievišķu valodu. Tas saistāms ar stāstu par Bābeli, pēc kura esam nolemti dzīvot pasaulē, kurā pastāv valodu plurālisms, valodu dažādība. Bodijs Hodžs (*Hodge*) norāda, ka saskaņā ar Pirmās Mozus grāmatas 10. nodaļu no Vecās Derības atbilstīgi tur minētajiem ciltsrakstiem ir likts sākums vismaz 78 valodām. Savukārt turpmāko izmaiņu gaitā, kā uzskata valodu un kultūru pētnieki, varam runāt par 94–120 valodu ģimenēm. Baltu valodu aizvēsturi, tās likteņus un pētniecības metodes tuvāk ir pārdomājis Pjetro Umberto Dini, kurš savas grāmatas „Baltu valodas” priekšvārdā atsaucas uz pirmo baltistikas žurnālu *Studi Baltici* un tā ilggadējo redaktoru profesoru Džakomo Devoto, kurš, kā zināms, šī izdevuma trešo numuru, kas bija veltīts Jānim Endzelīnam, atveda un dāvināja viņam kā itāliešu, franču, vācu pētnieku atzinību par ieguldījumu baltu valodu izpētē.

Nacionālo valodu tapšanā nepārvērtējama loma ir Bībeles tulkojumam. Nobela prēmijas laureāts Šmuels Agnons kādā stāstā jautā: ko ir devis Vecās Derības tulkojums uz grieķu (koinē), ja tāpat tā jātulko atpakaļ uz „pilnīgāko”, t. i., „Dievam tuvāko” ebreju valodu? Taču jau Dante ir izvirzījis priekšplānā dzimto valodu (*vernacul*), pretendējot to pacelt tādā poētiskās valodas pilnībā, kas ļautu „pasaulē

justies kā zivij ūdenī”, un šādi viņa „Dievišķā komēdija” apstrīd latīņu valodas „pilnību”. Latīņu valoda kā nemainīga tiek saprasta kā „ideāla” valoda. Tā nodrošina skaidrību, precizitāti; uz to orientēta arī *lingua generalis*, *lingua universalis* (Leibnics), taču metafizikas „pasludinātais gals” mudina pārbīdīt akcentus. Domātāju uzmanības laukā ienāk Platona un Kanta no patiesības un izziņas režīma izslēgtā – poētiskā valoda, literatūras valoda, nacionālā valoda. Daļēji balstoties Umberto Eko darbā „Perfektā valoda” un izceļot filozofiski nozīmīgākos akcentus, referātā tiks pievērsta uzmanība Edvarta Virzas un Jāņa Endzelīna attiecību saskares punktiem, tuvāk iezīmējot valodas kopšanas perspektīvu, valodas un politikas, politikas un valodniecības kontekstu, to, kā tas atklājas galvenokārt caur Edvarta Virzas rakstu prizmu.

Ingēra TOMME-JUKĒVICA

(*Liepājas Universitātes Kurzemes Humanitārais institūts*)

PIRMSSKOLAS VECUMA MINORITĀŠU BĒRNU LATVIEŠU VALODA: IESKATS DAŽOS PĒTĪJUMA REZULTĀTOS

Ņemot vērā pašreizējo lingvistiski heterogēno situāciju Latvijas pirmsskolās un jauno izglītības politiku, VPP projekta „Latviešu valoda” apakšprojektā Nr. 8 „Latviešu valodas apguve” tiek veikti pētījumi, lai noteiktu pirmsskolas vecuma bērnu latviešu valodas prasmi. Šī pētījuma mērķis ir sniegt ieskatu minoritāšu bērnu latviešu valodas runas prasmē, identificēt un skaidrot grūtāk apgūstamās vienības, analizējot datus, kas iegūti, izmantojot jauno latviešu valodas prasmes testu 5–6 gadus veciem bērniem, lai konstatētu gatavību mācībām skolā latviešu valodā, un autore izstrādāto latviešu valodas runāšanas prasmes vērtēšanas skalu un vērtēšanas kritērijus. Pētījumā apzināti trīs dažādās Rīgas mazākumtautību pirmsskolas izglītības iestādēs anketēšanā iegūtie 20 minoritāšu bērnu (5–6 gadus veci) latviešu valodas runas fakti, kas tika ierakstīti, transkribēti, analizēti un sistematizēti. Sākotnējie rezultāti liecina, ka kopumā bērnu latviešu valodas saziņas prasme ir vāja. Bērni bieži nesaprot vai pārprot norādes un jautājumus, runā ierobežotā apjomā, viņiem nepieciešams iedrošinājums. Uz jautājumiem par vienu attēlu tiek lietoti maksimāli 3 vārdi. Runas plūdums ir vājš – saruna gandrīz nerit, bērni runā ar traucējošām pauzēm, bieži atkārtojas un neveido saistītu runu. Tiek izmantoti citas valodas (angļu, krievu, lietuviešu) vārdi, jo bērni, iespējams, sajauc valodas, kā arī vārdu krājums latviešu valodā ir nepietiekams, trūkst vārdu, lai izteiktos. Lietojums bieži ir nepareizs, kļūdas var traucēt uztvert vārda nozīmi, piem., *zaķis* (zeķe). Vērojams dzimtās valodas skaņu vai uzsvāra lietojums, piem., *ģitara* (ģitāra), formveidošanas un vārddarināšanas kļūdas, piem., lietvārds / īpašības vārds / skaitļa vārds / vietniekvārds (dzimte, skaitlis, locījums) tiek lietots neatbilstošā

formā, piem., *zēnes* (zēni), *četri pogas* (četras pogas), kā arī sintakses kļūdas, piem., izlaists un / vai lieks vārds / vārdu secība, piem., *garšo ir* (man garšo), *kerāsa ir ābols zaļ* (ābols ir zaļā krāsā). Pārsvārā bērni runā vienkāršos nepaplašinātos teikumos vai lieto atsevišķus vārdus, izmantojot nepareizas gramatiskās formas un struktūras, taču gandrīz vienmēr pareizi sasveicinās, atvadās un lieto pieklājības frāzes (*lūdzu, paldies*). Lai sekmētu valodas ātrāku un stabilāku apguvi, ieteicams aktivizēt valodas iedevuma kvantitāti, izmantojot dažādus mācību materiālus – dažādu žanru un stilu tekstus grāmatās un audioierakstos (tautasdziesmas, skaitāmpantus, īsus dzejoļus, dziesmas, pasakas u. c.) un tehniskos līdzekļus, piem., atskaņotāju, datoru ar interneta pieslēgumu, kā arī piedāvāt spēles un rotaļas, kurās jāatbild uz jautājumiem par ikdienā veiktajām darbībām, tādējādi nodrošinot biežāku viena un tā paša valodas materiāla atkārtotāšanu dažādās situācijās un jaunās kombinācijās.

Silārds TOTS

(*Tartu Universitātes Narvas koledža*)

TRĪS BRĀĻI – „TAS JAUNS TESTAMENTS” (1685), 1686. GADĀ DIENVIDIGAUNU JAUNĀ DERĪBA UN „TA SWEHTA GRAHMATA” (1694)

„Wastne Testament”, Jaunā Derība dienvidigauņu Tartu valodā kā pirmā pilnībā igauņu valodā izdotā grāmata un pirmā igauņu valodā iespēstā Jaunā Derība ir 29 gadus vecāka nekā pirmā Jaunā Derība ziemeļigauņu (Tallinas) valodā (1715; Laanekask 1988: 592) un 27 gadus vecāka nekā 1713. gadā izdotais tās izmēģinājuma izdevums (Beyer, Ross 2013). Līdz ar to 17. gadsimtā rakstītais vārds Tartu valodā apsteidza Tallinas valodu gandrīz vai par trešdaļu gadsimta.

Latviešu Jaunā Derība („Tas Jauns Testaments”) ir izdota 1685. gadā, t. i., vienu gadu agrāk. Daudzviet ir uzsvērtā igauņu rakstu valodas, tostarp Tartu valodas, un latviešu rakstu valodas paralēlā attīstība (Tóth 2003; Ross, Vanags 2008), arī šeit nevar neminēt, ka tajā pašā tipogrāfijā iespēstās grāmatas ir kā dvīņumāšas. Līdzīgajai titullapai – kur nav šaubu, ka dienvidigauņu Jaunās Derības titullapā frāze latīņu valodā „*Cum Gratia & Privilegio S. R. M. Sueciae.*” iespēsta ar gadu agrāk izdotās latviešu Jaunās Derības literām – seko priekšvārds ar virsrakstu „*Armas Mahmehs*”, kura analogs latviešu valodā ir „*Mihlais Latveeti*”. Šķiet, ka virs abiem priekšvārdiem ir tā pati ilustrācija, pat priekšvārda iniciālis *S* ir tas pats, kas ir pārsteidzoši – divas dažādas valodas, taču teksts sākas ar to pašu burtu. Abu kaimiņtautu Jaunās Derības tulkojumus nesaista tikai tā pati Johana Georga Vilkena (*Johann Georg Wilken*) tipogrāfija, bet vispirms jau viena un tā pati persona, Vidzemes ģenerālsuperintendents Johans Fišers (*Johann Fischer*), kurš 1675. gadā ieguva privilēģiju izveidot tipogrāfiju Rīgā (Aarma 1996: 54).

Ja seko tam, kā trūkst Tartu valodas vēstures garajā otrajā periodā (Jaunās Derības dažādo izdevumu laika posmā (1686–1905); Tóth 2019: 46–54) un kas ir visbūtiskākais notikums kaimiņu rakstu valodu vēsturē 17. gadsimta beigās un 18. gadsimta pirmajā pusē, tad tā ir pilnas Bībeles izdošana. Pilna Bībele latviešu valodā („Ta Swehta Grahmata”) tiek izdota pārsteidzoši agri, pēc izdevuma titullapas jau 1689. gadā (Šiško 1999: 68), faktiski tomēr piecus gadus vēlāk, 1694. gadā, bet Tallinas (ziemeļigauņu) valodā tikai 1739. gadā, kad latviešiem Bībele tika izdota jau otro reizi. (Pilna Bībele dienvidigauņu valodā izdota nebija.) Latviešu pilnās Bībeles izdevuma gadījumā jāpatur prātā, ka aiz monumentālā Vecās Derības izdevuma tika pievienota jau agrāk, 1685. gadā, izdotā Jaunā Derība. Neizbrīnātas, ka latviešu pilnās Bībeles titullapu rotā Tartu valodā tulkotās Jaunās Derības 1686. gada izdevuma titullapas ilustrācija ar moto latīņu valodā „*SOLI DEO GLORIA*”, – tipogrāfija ir tā pati, kurā iespēsta Jaunā Derība Tartu valodā un latviešu valodā.

Literatūra

Aarma 1996 – Aarma, Liivi. Kindralsuperintendent Johann Fischer – Piibli väljaandmise organisaator Liivimaal. *Wastne Testament 1686. Konverentsi ettekanded 26.–27. aprill 1996*. Tartu, 1996, 51–57. (B. G. Forseliuse Seltsi Toimetised, 2).

Beyer, Ross 2013 – Beyer, Jürgen; Ross, Kristiina. 1715. aasta tallinnakeelne Uus Testament uues valguses. *Ajalooline Ajakiri*, 4 (146). 2013, 465–485.

Laanekask 1988 – Laanekask, Heli. Wilhelm Friedrich Steingrüber tartu keele eluõiguse kaitsjana. *Keel ja Kirjandus* XXXI, nr. 10. 1988, 585–593.

Ross, Vanags 2008 – Ross, Kristiina; Vanags, Pēteris (eds.). *Common Roots of the Latvian and Estonian Literary Languages*. Frankfurt am Main etc.: Peter Lang, 2008.

Šiško 1999 – Šiško, Silvija (ed.). *Seniespiedumi latviešu valodā 1525–1855: Kopkatalogs*. Rīga: Latvijas Nacionālā bibliotēka, 1999.

Tóth 2003 – Tóth, Szilárd. The Marking of long Vowels in the 17th Century South Estonian in Comparison with Latvian. *Baltu*

filologija: Baltu valodniecības žurnāls. Journal of Baltic Linguistics, XII (1). 2003, 123–138.

Tóth 2019 – Tóth, Szilárd Tibor. *Tartu kirjakeele raamid Johannes Gutslawfi grammatikast (1648) „Kodolaste raamatuni” (1913)*. Tallinn: Tallinna Ülikool, 2019. (Humanitaarteaduste dissertatsioonid = Dissertations on humanities, 52).

Jolanta VASKELIENĖ, Greta GIRDVILYTĖ

(*Šiaulių universitetas*)

TERMINAI SU ŠAKNIMI SAUL-

Terminu vadinamas žodis ar pastovus žodžių junginys, kuris turi griežtai apibrėžtą reikšmę bei nustatytą vartojimo sritį, juo įvardijama speciali mokslo, technikos, meno arba kitos visuomenės gyvenimo srities sąvoka ar daiktas (KTŽ 1990: 210). Teigiama, kad terminai turi sudaryti darnią sistemą: jie turėtų būti vienareikšmiai ir stilistiškai neutralūs, be emocinio ir ekspresinio atspalvio, taip pat neturėti sinonimų (LKE 2008: 552). Terminas – įvardijamasis kalbos vienetas, jo turinį atskleidžia termininės reikšmės apibrėžimas, todėl skiriama siauroji ir plačioji samprata: siauroji samprata yra labiau paplitusi ir daug senesnė, o plačioji – siejama su sistemiškumu (žr. Gaivenis 2002: 13–14). Terminai gali būti įvairūs: aprašomieji, asmenvardiniai, bendrieji mokslo, gimininiai, hibridiniai, metaforiniai, neteiktini, netaisyklingi, rūšiniai, savos kalbos, taisyklingi, tarpmoksliniai, tarptautiniai, teiktini ir kt. (Kvašytė 2005). Terminai, kaip ir žodžiai, yra kuriami ir padaromi įvairiais būdais, todėl svarbu kalbėti apie terminų kūrimą ir jų darybą.

Pranešime kalbama apie terminus, į kurių sudėtį įeina šaknį *saul-* turintys žodžiai (dėmesys kreipiamas į terminų sandarą ir gramatinius ryšius, kurie sieja terminų dėmenis).

Lietuvos Respublikos terminų banke (LRTB) rasta 120 terminų, kurie sudaryti iš daiktavardžio *saulė* arba kurių sudėtyje yra dėmenų, turinčių šaknį *saul-*, iš jų – 112 sudėtinių terminų, 6 vientisiniai terminai. (*Bendrinės lietuvių kalbos žodyno antraštyne* (BŽa) rasti dar 3 termininę reikšmę įgiję žodžių junginiai: *saulės vonios, saulės terapija, saulės rezginytis*.)

Sudėtiniai terminai sudaro didžiausią terminų dalį (93 proc. visų terminų): jie sudaryti iš trijų žodžių (52 terminai), iš dviejų žodžių (50 terminų), iš keturių žodžių (6 terminai), iš penkių žodžių (3 terminai) ir iš šešių žodžių (1 terminas). Daugiažodžių terminų priklausomieji

Šaltiniai ir literatūra

dėmenys su pagrindiniu dėmeniu susiję valdymo ryšiu (68 terminai), derinimo ryšiu (41 terminas) ir šliejimo ryšiu (3 terminai).

Trižodžių terminų priklausomieji dėmenys su pagrindiniu susiję valdymo ryšiu (29 terminų) arba derinimo ryšiu (23 terminai), o daiktavardis su šaknimi *saul-* tokiuose terminuose eina šalutiniu dėmeniu (*elektromagnetinė Saulės spinduliuotė, saulės šviesos energija, mažasis saulėtasis kolibris* ir kt.).

Dvižodžių terminų priklausomieji dėmenys su pagrindiniu dėmeniu susiję valdymo ryšiu (33 terminai) arba derinimo ryšiu (17 terminų). Daiktavardis *saulė* arba iš šio žodžio sudaryti dūriniai tokiuose terminuose eina ir šalutiniu dėmeniu (*Saulės energija, Saulės šviesa, Saulės akmuo, saulės akiniai* ir kt.), ir pagrindiniu dėmeniu (*aktyvioji Saulė, tikroji saulėgraža, gumbinė saulėgraža* ir kt.).

Daugiažodžiuose terminuose daiktavardis su *saul-* eina šalutiniu dėmeniu (*priekinės sienos saulės elementas, iš dalies išlukštentų saulėgražų rupiniai, atskirtųjų spektro sričių saulės elementas* ir kt.).

6 terminai yra vienažodžiai: *Saulė, saulėgraža, saulėgražos, saulėgrįža, saulėlydis, saulėtekis*.

16 terminų vartojami keliose srityse, pavyzdžiui: *Saulės dėmė* (švietimo ir mokslo sritys: fizika, ekologija ir aplinkotyra), *Saulės aktyvumas* (ekologijos ir aplinkotyros sritys), *saulės baterija* (švietimo ir mokslo sritys: fizika, chemija, elektra ir elektronikos inžinerija, automatika, taip pat standartizacijos ir metrologijos sritys), *Saulės vėjas* (gynybos ir švietimo, fizikos mokslo sritys) ir kt. Kai kurie terminai yra determinologizuoti (t. y. vartojami ir ne kaip terminai), pvz.: *saulės akiniai, saulės skėtis, saulės smūgis, saulės laikrodis* ir kt. Rasti 2 neteiktini terminai (*Abisinijos saulėgražų išspaudos ir išlukštentų saulėgražų sėklų rupiniai*).

Terminai nepasižymi įvairove: daugiau negu pusė terminų (65) yra iš pirminio žodžio *saulė* arba sudėtinių terminų, į kurių sudėtį įeina pirminis žodis *saulė*.

Pagal pateiktas terminų apibrėžtis LRTB, antonimais galima laikyti 4 eilių terminus (*saulėmėgiai organizmai – saulėvengiai organizmai, rytinis saulėtasis kolibris – vakarinis saulėtasis kolibris, priekinės sienos saulės elementas – užpakalinės sienos saulės elementas, saulėtekis – saulėlydis*), o sinonimais – 1 eilės terminus (*mažasis saulėtasis kolibris – nykštukinis saulėtasis kolibris*).

BŽa – *Bendrinės lietuvių kalbos žodyno antraštynas*. Prieiga per internetą: bz.lki.lt/antraštynas [žiūrėta 2019-01-06].

Gaivenis 2002 – Gaivenis, Kazimieras. *Lietuvių terminologija: teorijos ir svarbios metmenys*. Vilnius: LKI leidykla, 2002.

KTŽ 1910 – Gaivenis, Kazimieras; Keinys, Stasys. *Kalbotyros terminų žodynas*. Kaunas: Šviesa, 1990.

Kvašytė 2005 – Kvašytė, Regina. *Mokomasis terminologijos žodynelis*. Šiauliai: VŠĮ Šiaulių universiteto leidykla, 2005.

LKE 2008 – *Lietuvių kalbos enciklopedija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2008.

LRTB – *Lietuvos Respublikos terminų bankas*. Prieiga per internetą: <http://terminai.vlke.lt/> [žiūrėta 2019-01-06].

Vuk VUKOTIĆ

(*Institute of the Lithuanian Language*)

MODERNITY IN THE VIRTUAL SPHERE: MONOLINGUAL IDEOLOGIES AND THE LANGUAGE EXPERT

This paper discusses the linguistic ideologies held by language experts. Although many professional linguists express concern that the public sphere is dominated by self-proclaimed language experts, significant ideological differences can be noticed even in the discourse of academic linguists. In this presentation, I compare the linguistic ideologies of language experts in Lithuania, Norway and Serbia. These are three European countries that share a number of similarities but exhibit many differences as well. Lithuania is post-Soviet country; it also has a strong legacy of linguistic nationalism originating in the pre-World War II period. Norway is unique because of its diglossic norm (one speaks only in dialect and writes in standard language) and two unequally distributed written standards (Bokmål and Nynorsk). In Serbia, two alphabets are used (Cyrillic and Latin), and the language was officially called “Serbo-Croatian” until recently. Despite the differences, the trajectories of nation-building and linguistic standardization in the 19th century have been similar, or at least comparable, in all three countries.

This research is based on a comparison of 185 articles in online news media in the period of 2008–2016. The results show much more unity in linguistic ideologies than might be expected among countries of which each has an apparently unique linguistic situation. Two main opposing ideologies were found: one was labelled “modernist” and the other “critical”. The former includes the beliefs that language has an *ethnic* nature; that the experts of language are not the speakers but the *authorities* (grammar books or dictionaries), and that language has the *symbolic* function of an identity marker. The latter ideology usually

comes as a criticism of the modernist ideas, and includes beliefs that language is not an ethnic phenomenon but *social* and *individual*, that the *speakers* have innate expertise in their language, and that the main function of language is *communicative*.

The results show that most of the experts represented in news articles belong to the academic type of experts in all three countries (all have either a linguistic background or an affiliation with a linguistic research centre), while a minority of the articles (15–18 %) in all three countries come from non-academic experts (language teachers, heads of linguistic societies, editors etc.). In Lithuania and Serbia, academic experts largely express the modernist language ideology, while the Norwegian academic experts almost exclusively express the critical one. This raises a question about the public role of academic language experts which is most likely to originate in a state of socialism, when the academic experts are seen as social engineers, rather than as disinterested researchers. On the other hand, the non-academic experts mostly express the modernist ideology of language. These similarities most likely originate in the Herderian linguistic ideology that one nation should ideally match one territory and one language.

*Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 147. dzimšanas dienas atceres
starptautiskā zinātniskā konference „Valoda sabiedrībā”. Tēzes /
International Scientific Conference „Language in Society”
to commemorate the 147th anniversary of the academician Jānis Endzelīns. Abstracts*
Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2020
Elektronisks izdevums